

Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya medieval (Cervera entre 1026 i 1430)

Max Turull i Rubinat

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**OLIGARQUIA, FISCALITAT I REGIM MUNICIPAL AL MON
URBA DE LA CATALUNYA MEDIEVAL (CERVERA ENTRE
1026 I 1430).**

Max TURULL I RUBINAT

**Tesi Doctoral dirigida pel
Dr. Manuel RIU I RIU**

**Departament d'Història Medieval,
Paleografia i Diplomàtica.
Facultat de Geografia i Història**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Barcelona, juny de 1989.

S. FONTS DOCUMENTALS

S.1.: Arxius

La major part de la documentació que hem utilitzat és documentació inèdita procedent de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC). A més a més hem consultat registres de Cancelleria i fons de pergamins de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA); el fons de pergamins dels segles XIII i XIV, els llibres de privilegis i els primers volums de Consells de l'Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga (AHCT), i els primers volums de Consells de l'Arxiu de la Paeria de Lleida. La informació específica sobre el nostre tema procedent d'altres arxius ens ha arribat de "segona mà" amablement facilitada pels investigadors que en cada cas esmentem.

A/ AHCC

L'AHCC ha estat, com és natural, la nostra primera font d'informació. El seu nodrit fons medieval ha facilitat notablement les tasques i els esforços de la recerca. Abans de fer un comentari crític de les fonts emprades, oferim l'organigrama de la documentació medieval conservada a l'AHCC (1).

FONS MUNICIPAL (2)

I. ADMINISTRACIO MUNICIPAL

A. Funcionament del Consell Municipal

1. Llibres de Consells (1332-1499)

segle XIV: 15

segle XV: 81

Esbornanys (1377-1499)

segle XIV: 1

segle XV: 2

2. Correspondència:

Registre de lletres (1406-1499)

Memorials de sindicatures (1417-1497)

Correspondència (ss. XIV-XV)

---

¹ CANELA, Montserrat; FARRE, Joan; GONZALVO, Gener: "Els fons medievals dels arxius comarcals de Balaguer, Cervera i Tàrraga". Palestra Universitària 3 (Cervera, 1988), 243-254.

² Els anys únicament indiquen la documentació dels segles XIII, XIV i XV, però les sèries continuen cronològicament. També senyalarem el número de volums conservats de la fracció cronològica seleccionada.

- B. Llibres d'arrendaments
  - 1. Arrendaments del bolletí (1467-1499)
  - 2. Capítols de flequeria (1466-1499)
- C. Finances i Patrimoni
  - 1. Comptabilitat i recursos
    - a. Comptabilitat municipal
      - Clevaria (1333-1497)
      - Notaments del Racional (1421-1487)
      - Dates i rebudes (1355-1499)
      - Apoques (1366-1499)
    - b. Recursos i impostos
      - Censals (1377-1402)
      - Manifest (1340-1497)
      - Quistia (1418-1498)
- II. ADMINISTRACIO DE JUSTICIA
  - A. Cort del Batlle (segle XV)
- III. AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA
  - A. Preus
    - 1. Blats (1413-1496)
- IV. ASSOCIACIONS
  - A. Gremis
    - 1. Gremis (1282-segle XV)
    - 2. Confraries (1435-1499)
- V. BENEFICIENCIA
  - A. Institucions
    - 1. Pia Almoïna (1382)
- VI. CULTURA
  - A. Festes i tradicions
    - 1. Ordinacions de la Festa del Corpus (1423-1499)
- VII. DEMOGRAFIA
  - A. Veïnatge (1391-1491)
- VIII. ESGLESIES I CONVENTS
  - A. Llibre de la fàbrica de temples
    - 1. Obres de l'església major (1422)
- IX. OBRES PUBLICUES I URBANISME
  - A. Fortificacions
    - 1. Obra dels murs (1338-1397)
- X. DOCUMENTACIO NOTARIAL
  - A. Protocols
    - 1. Actes i negocis (1353-1446)

XI. PERGAMINS

- Segle XI (1072): 1**
- Segle XII (1108-1197): 5**
- Segle XIII (1202-1299): 23**
- Segle XIV (1301-1398): 101**
- Segle XV (1400-1499): 68**

XII. CODIS, CARTORALS, PRIVILEGIS, CONSUETUDS

- A. Cartorals i llibres de privilegis**
  - 1. Llibre de Privilegis (segles XII-XV)**
  - 2. "Thesaurus Privilegiorum"**
- B. Usatges i consuetuds**
  - 1. Crides (1441-1506)**
- C. Manuscrits**
  - 1. "Llibre verd del racional" (1448-1637)**

FONS ECLESIASTIC: COMUNITAT DE PREVERES

I. ADMINISTRACIO

- A. Consells (1468)**

II. FUNCIONS RELIGIOSES

- A. Misses (des de 1440)**
- B. Obits (des de 1409)**

FONS NOTARIAL

I. CERVERA

(Veure relació de notaris en el comentari de les fonts)

B/ ACA

Existint recents i molt completes edicions de la guia de l'ACA, és del tot innecessari reproduir l'organigrama del centre. Només anumerarem els fons que hem consultat directament per a aquest treball.

5.2.: Fonts documentals inèdites. Estudi i enumeració

El fons municipal de l'AHCC compta amb diferents seccions, alguna de les quals conserva sèries de documentació

força seguides i interessants. Tot i que la major part de documentació abunda a partir del segle XV, estem satisfets de la conservació i l'accés al material del segle XIV.

1/ Llibre dels Privilegis (3)

El "Llibre dels Privilegis" de Cervera, per la seva natura jurídica i presentació formal mereix ser considerat dins d'una secció independent. De totes maneres, pel seu contingut consistent sobre tot en una compilació de privilegis reials, podria associar-se a la secció de pergamins

La importància que van tenir els privilegis reials com a font de dret els segles XII, XIII i XIV, i la seva transcendència per la configuració d'un municipi plenament organitzat, ens aconsella de dedicar un especial interès al volum del Llibre dels Privilegis (LP)

El cartulari conegut amb el nom de "Llibre dels Privilegis" de Cervera és un volum enquadernat en fusta recoberta de cuir. Medeix 44 x 31 cm, conté set folis sense numerar, cent vuitanta numerats amb xifres romanes, tots ells de pergami, i el seu estat de conservació és bo. El segon foli sense numerar porta enganxat un document original de paper datat l'any 1363 en el qual el rei Pere III autentifica les transcripcions del cartulari. Els cinc folis següents estan dedicats a un índex a tres columnes: la central i més ampla conté el resum de cada privilegi, mentre que a la de la dreta s'assenyala el foli on comença cada transcripció. L'espai de la dreta és emprat per fer-hi, en diferents moments, anotacions en lletra cursiva. També se senyalen amb mans o caps de perfil aquells privilegis que es volen destacar. L'índex no va ser escrit tot en el mateix moment, sinó que s'anà confeccionant a mida que s'afegien nous privilegis al cartulari. De totes maneres, si bé es pot apreciar l'actuació de diferents escriptors, tot ell està escrit amb lletra gòtica llibraria arrodonida i es manté el costum de decorar les lletres majúscules amb un traç vermell.

El recte del primer foli numerat és una pàgina miniada. S'obre amb una inscripció en tinta vermella que comença "En nom de Déu sia e de la Sancta e no departible Trinitat, Pare, Fyll e

---

³ Veure TURULL RUBINAT, Max et CANELA GARAYOA, Montserrat "El 'Llibre de Privilegis' de Cervera (1360): Introducció històrico-jurídica i rubriques dels documents", Palestra Universitària 3 (Cervera, 1988), 115-171

Sanc Esperit (...)"'. A dreta i esquerra d'aquest text hi ha representats dos reis amb corona i capre i un lleó als peus. Tota la plana està emmarcada amb motius florals i al peu trobem representats els quatre paers i el notari que feren compilar els privilegis. En aquest primer foli comencen les transcripcions dels documents. Cada transcripció, feta amb tinta negra, comença amb la primera lletra de tamany més gran i decorada amb blau i vermell, i està encapçalada per un resum del contingut escrit en català i amb tinta vermella. A partir del foli 151 fins al final, aquesta norma deixa de complir-se ja que desapareix l'explicació inicial i també la decoració de la primera lletra. Als marges esquerre i dret del text trobem anotacions en lletra cursiva fetes per diverses mans i a vegades també il·lustracions que fan referència al tema del document o que serveixen per remarcar alguna part del text.

El LP es va escriure en diverses etapes, i això és ben palès observant l'evolució de la lletra. Fins al foli 94r trobem una escriptura del tipus gòtic llibran força arrodonida i regular. A partir del foli 95r el traç es torna més trencat i angulós, característiques que s'accentuen a partir del foli 121r, moment en què l'escriptura es torna també més atapeïda. Dels folis 150v al 154r la lletra es cursivitza per tornar, dels folis 155r al 167v a la gòtica llibrana aquest cop, però amb un tamany més gros i un traç molt més angulós. Per últim, al foli 168 apareix lletra del tipus humanista llibran que es substitueix per la cursiva a partir del foli 177v fins al final.

Des del foli 150v les transcripcions esdevenen força més irregulars i desaturades que als 150 primers folis. Els documents no estan ordenats cronològicament, i tot plegat són quatre del segle XII, divuit del segle XIII, noranta-quatre del segle XIV; i nou del segle XV.

Pel que fa al procés de gestació del LP, és prou important d'aturar-s'hi per comprendre exactament el valor d'aquesta font documental.

De vell antuvi els privilegis que els reis concedien a la universitat i vila de Cervera eren conservats en un armari/arxiu a la sala de la Paena (4) en forma de pergamins. Des de la primera concessió del 1182, els pergamins s'anaven acumulant i la seva quantitat feia que fos difícil de manipular-los. N'hi havia de moltes mides diferents i de temes ben diversos. Sembla ser que a mitjan segle XIV els paers de la vila havien parlat moltes vegades de fer-los recollir en un sol llibre, sense que el projecte arribés a ser realitat del tot. Es

---

⁴ El 1377 es prenia l'acord d'acondiconar un altre armari a la Paena per guardar-hi millor els documents (AHCC Consells 1377, 16v).

possible, però, que s'hagués arribat a fer alguna mena de recull o de còpia dels originals. En tot cas, els privilegis reials-recol·lits o copiats- estaven sota la tutela del notari de la Paeria, Jaume Ferrer, que els tenia tots "aparellats" (5).

No és fins l'any 1360 que els paers d'aquell any decideixen de fer un recull d'alguns privilegis reials, i materialitzar així un propòsit que, mig embastat o no, feia temps que s'arrossegava. La decisió responia, d'immediat, a factors d'ordre tècnic:

"Item com moltes vegades fos estat dit e proposat en Conseyll que fort profitosa cosa e necessaria serie a la universitat que tots los privilegis reals de la dita vila fossen registrats en un bell libre de pergami per tal que degu nos se'n pogues perdre (...)" (6)

Probablement el que la decisió es prengué finalment el 1360 tampoc no és arbitrari. Les Corts Catalanes celebrades a Cervera el 1358-1359 van tenir com a resultat per a la vila la concessió de nombrosos privilegis reials. No res menys que disset van ser els concedits en aquella ocasió, i que venien a sumar-se als setanta-tres ja existents. Tot plegat un feix de noranta privilegis corresponent al mateix nombre de pergamins atorgats fins 1360.

Per confeccionar el LP, que havia de ser una transcripció dels pergamins originals conservats pel notari, els paers van posar-se d'acord amb un "scriba de letra formada apellat Mestre Simon" per tal que "scribis un quern d'aquella gran forma que ja ere aparellada". El preu total que pagaria el Consell seria de 206 sous, que ja eren comptabilitzats en l'apartat de despeses en el volum de clavana de 1360 (7).

Si aquesta és la informació externa que tenim del LP, en el primer full del volum hi llegim el següent text:

"En nom de Deu sia e de la Sancta e no departible Trinitat, pare e fyll i Sanc Esperit. Nos Arnau de Mecina, Pere Dan, Jacme Miro, e Guerau dez Vall, paers de la vila de Cervera de l'an de la nativitat de Nostre Senyor Mill trecents LX Estant scriba de la Paeria lo discret en Jacme Ferrer, notari, fru

5 AHCC Clavena 1360, 92r-v

6 AHCC Clavena 1360, 92r-v

7 AHCC Clavena 1360, 92r-v

compilar lo present libre de tots los privilegis a la universitat de la vila de Cervera e als singulars d'aquela, pels molt alts senyors Reys d'Aragó e per lurs antecessors atorgars sots la forma següent (...)" (8).

La decisió política de confeccionar el LP l'havien pres els paers de la vila; l'escrivà/notari de la Paeria assumia la direcció tècnica; i un escrivà rebia una remuneració per la feina mecànica de la transcripció.

Però fins aquests moments el LP no deixava de ser una recopilació privada del municipi sota la iniciativa dels paers, i mancada, per tant, de qualsevol valor oficial. El Consell de la Paeria va esperar l'ocasió propícia per aconseguir una sanció oficial del recull de privilegis que ja havien fet. Fins aquest moment el LP era utilitzable per a qualsevol mena de consultes, però no era invocable de forma oficial.

Els fets històrics no són aliens a aquestes circumstàncies. La pau signada pels reis de la Corona d'Aragó i de Castella el 13 de maig de 1361 aviat va ser vulnerada. A començaments de juny de 1362 Pere el Cruel de Castella invadia el regne d'Aragó. A finals d'agost ja havia pres Calatayud. L'empenta castellana era motiu de seriosa preocupació, i el 10 d'octubre foren convocades Corts Generals a Montsó. L'assemblea, que havia de començar el 4 de novembre va anar-se postposant fins finals de mes. Al marge dels mecanismes jurídics utilitzats - basats en la invocació de l'Usatge "Iudicium in Curia Datum"- per aconseguir l'acord de les Corts, el rei Pere III va haver de convenir amb els braços de cada regne per separat, i negociar nous privilegis i constitucions a canvi dels subsidis necessaris per emprendre una campanya militar definitiva (9).

En aquest context el rei català atenia una petició dels síndics de Cervera que demanaven una autenticació reial del seu recull de privilegis en un sol llibre. El 8 de març de 1363 el rei agraià el donatiu a l'hora que jurava d'observar capitols, privilegis i constitucions. Malgrat que les Corts acabaven aquell dia 8, es va decidir que el que s'acordés fins el dia 12 del mateix mes de març tindria plena vigència i valor. Per tant el rei atendria tots els greuges i capitols que es presentessin fins aquella data en virtut del jurament que havia fet. La

---

⁸ AHCC LP 1363 març 11, 1r.

⁹ Josep Me PONS GURI: Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-63 CODOINCA vol I (Barcelona-Madrid, 1982).

confirmació dels privilegis de Cervera recollits en un sol volum va ser feta, precisament, en aquest últim període.

El document que certifica l'autenticació, i que està inclòs en el LP, du la data de l'11 de març, un dia abans de dissoldre's definitivament les Corts Generals de Montsó. En el document, en el qual hi intervé Berengario d'Àpilia, conseller del rei, es fa referència a la súplica dels síndics de la universitat de Cervera que havien participat en les Corts Generals. S'indica que els diversos privilegis rebuts pels reis anteriors s'havien fet recopilar en un llibre de pergami ordenat pels paers. Ara es demanava que el rei reconegués que el llibre era autèntic, ja que els privilegis en ell transcrits s'avenien amb els originals, la qual comprovació s'encomanava al notari públic. Amb aquest document el rei autenticava el LP de Cervera, i donava valor oficial als que s'havien transcrit fins aquell moment. Els privilegis afegits al llibre en data posterior a l'autenticació no s'inclouen en la sanció oficial, ja que això no s'indicà expressament.

Tenim motius per pensar que l'elaboració del volum dels privilegis no fou contínua ni ininterrompuda, sinó obra d'embranchides separades en el temps. Si n'anàlisi paleogràfica ja delata aquesta discontinuïtat, una nota de 1373 ens ho confirma expressament:

"Item fem donar e pagar a Maestre Johan sriva de letra redona per escriure e registrar al llibre dels privilegis algunes cartes reals e privilegis de la universitat" (10).

Cal entendre que el 1373 es procedia a la transcripció dels nous privilegis concedits després de 1360 i que no s'havien afegit encara a la primera fase de la redacció. Eren tretze els privilegis compresos en aquest espai de temps.

En definitiva el LP de Cervera, tot i la seva periodització, manté bastanta uniformitat pel que fa al tipus de documents que aplega. No es tracta de cap refundició, fusió o fixació escrita de costums locals, sinó d'un simple recull de privilegis reials concedits a la universitat. Això no obstant, hi ha documents que no s'avenen a aquesta classificació.

El cas més atípic és el de dos dictàmens de sengles juristes el 1354 i 1378, la resolució dels quals comptava amb el beneplàcit del rei i servia per sentar precedent com una font de

---

10 AHCC Claveria 1373

jurisprudència (11). D'altra banda trobem textos que més que no privilegis en el sentit usual de la paraula són cartes o comunicacions del rei que afecten la universitat: les cartes d'apocha d'un pagament (12); revocacions amb caràcter general per la jurisdicció reial i classificables com a dret del rei (13); manaments del rei amb el sentit d'una obligació gairebé coercitiva, i per tant diferent d'un privilegi tal com se l'entén comunament (14); acords presos en Cort i que esdevenen dret del regne (15); confirmacions per part del Duc de decisions preses anteriorment pel rei (16). De fet, el mateix text que hem reproduït de 1373 respecte d'una segona redacció en el llibre, ja feia esment de "cartes reals e privilegis" en tant que dues coses diferents. Una part, doncs, de privilegis, i una altra més heterogènia però que també era d'aplicació municipal.

Fer tant hem de dir que, d'una banda, no és un recull només de privilegis "purs"; i d'una altra, que cal matitzar el sentit que es dona al concepte "privilegi". Cal entendre'l també -no en va parlarem sempre de "Llibre dels Privilegis"- com a normativa procedent del rei i adreçada en particular a una vila, al marge que no sempre s'aportin elements nous reivindicats per la universitat.

Aquesta inclusió en el LP d'elements normatius diferents en la formulació però coincidents en l'objectiu, evidencia precisament que ens trobem davant d'un text de dret municipal. Amb predomini de privilegis així entesos, la recopilació de Cervera se situa en la línia dels llibres de privilegis de Tàrraga, Lleida, Vilagrassa, etc...

El LP recopilava -encara que no tots- els privilegis que formaven part del Dret Municipal aplicable a Cervera, i també d'altres fonts heterogènies. No podem dir, però, que s'hi contemplés tot el Dret Municipal, ja que el nostre exemplar no compta amb la redacció escrita d'una important part de l'ordenament jurídic municipal com eren els costums locals.

---

11 AHCC Pergamins s/n; LP 1354 setembre 27, 30r-32r; LP 1378 novembre 27, 143v-145r.

12 AHCC LP 1343 maig 15, 39r-40v; LP 1366 setembre 24, 113r-114r.

13 AHCC LP 1347 juliol 15, 45r-46r.

14 AHCC LP 1346 desembre 29, 83v-84r.

15 AHCC LP 1359 desembre 19, 79r-81v.

16 AHCC LP 1366 abril 20, 114r-115, LP 1373 febrer 26, 117r-118v.

. . .

A més a més del LP, l'AHCC conserva un estrafalari volum que du el títol de "Thesaurus Privilegiorum". A l'Arxiu no hi ha informació sobre qui va ser l'autor del "recull" de privilegis que conté el volum. L'anònim compilador, que deuria actuar entre finals de segle passat i començaments de l'actual, va retallar documentació original i va compondre un volum farcit de tires de paper relativament transparent però efectivament adhesives. Els fragments de documents eren fixats per aquelles tires adhesives en un suport de paper modern, formant tot un gruixut volum. Imitant la lletra dels documents, el volum presenta un índex amb les rúbriques de cada document possiblement redactades pel "compilador". El resultat és decebedor, ja que les cintes adhesives han malmès els originals i impossibiliten la lectura d'alguns fragments. Els documents compresos en aquest "Thesurus Privilegiorum" són privilegis reials sobretot del segle XV en endavant. No obstant hi ha algun exemplar del segle XIV que no hem utilitzat per la matèria que tractava. La catalogació definitiva del fons medieval en general i dels pergamins en particular de l'AHCC haurà de tenir en compte aquest singular document.

2/ Pergamins

El Fons Municipal de l'Arxiu conté una nodrida col·lecció de pergamins que actualment només estan inventariats i pendents de classificació definitiva. Això no obstant hem tingut tota mena de facilitats per poder consultar aquesta documentació que es remunta al segle XI. Sempre que ens ha estat possible hem citat pels documents transcrits al LP, assenyalant l'existència del pergami en l'esmentat fons. Quan hem hagut d'utilitzar un pergami el citem per la datació sencera, ja que totes les referències arxivístiques que hi havia i no en tots els documents- eren considerablement antigues i inútils tan aviat es faci la nova catalogació que hi ha prevista.

Ens estalviem de fer una relació de tots i cadascun dels pergamins utilitzats, i remetem a l'autor tant a la nostra recent edició de les rúbriques del LP amb indicació dels pergamins existents de privilegis transcrits (17), com a les referències que aniran sorgint dins del text.

---

17 TURULL RUBINAT et CANELA GARAYGA "El 'Llibre de Privilegis' de Cervera (1360): Introducció històrico-jurídica i rúbriques dels documents", 115-171.

3/ Gremis

A l'AHCC es conserva un sol volum i alguns lligalls d'època medieval de la sèrie Gremis. El llibre no està sencer, però el seu estat de conservació és molt bo. Recull les finances i les transaccions comercials de la confraria de Sant Joan i de Sant Eloi entre 1282 i 1319. La part corresponent a la primera confraria està escrita totalment en català, i la segona en català i llatí.

La fragmentació del llibre i el fet de conservar-se'n un de sol fa que tingui una utilització molt limitada. De totes maneres és útil per conèixer millor el paper econòmic i comercial de les confraries de gremis d'artesans, per conèixer el tipus de negocis que efectuaven, i per desvetllar el seu funcionament intern i la jerarquització dels òrgans de govern. A més a més els textos que expliciten propietats immobiliànes sotmeses a cens també ens donen referències urbanístiques i d'origen social molt interessants.

De cara al nostre treball, però, només ens servirem de la informació respecte de l'origen social dels individus documentats, i de les notícies puntuals sobre la morfologia urbana de Cervera.

4/ Consells

La sèrie de Consells és una de les més completes de què disposa l'AHCC. Recull els acords i les deliberacions del Consell de la Paena, i per aquest motiu podem dir que es tracta en certa manera d'ordinacions municipals. El seu estat de conservació és irregular, però l'investigador pot estar-ne força satisfet, tot i que sovint la humitat dificulta parts de la lectura. Majoritàriament estan escrites en català i amb lletra cursiva gòtica molt fàcil d'entendre. El volum de Consells més antic conservat data de 1332-1333, i es possible que fos un dels primers que es confeccionessin a Cervera. No obstant ens alerta l'obra d'un cronista-historiador local del segle XIX segons la qual existiren volums d'actes fins i tot a mitjan segle XIII (1245, 1306, 1308...). L'aparell crític de l'obra, molt reduït, indica "Llibres de consells del any 1245. Archivo Municipal" (Anales de Cervera I, 153, nota 1). No tenim cap altre indici raonable que ens permeti de creure que abans de 1331 existiren llibres d'actes com els que estem referint.

Les actes del Consell són el resultat i el símptoma d'un procés de lenta maduració de les institucions públiques de govern local. El règim municipal no produeix documentació escrita de forma periòdica fins que primer no assoleix un determinat grau d'organització interna. En aquest sentit, l'aparició de llibres d'actes és senyal d'un bon nivell d'institucionalització del règim municipal. A finals del segle XIII i començaments del segle XIV la gestió del municipi ja comptava amb professionals administratius assalariats, i això abans de trobar els primers manuals d'acords municipals. El 1262 Jaume I es comprometia en la Cort de Cervera a no assignar cap escrivà fix per a la vila, sinó que els escrivans haurien de ser a Cervera públics, com ja succeïa a Lleida i a Barcelona. En endavant la universitat de la vila va pressionar perquè l'escrivà no depengués directament del rei, sinó que passés a control dels paers i dels prohoms. L'escrivania del Consell, per tant, va néixer com a servei reial, i no era en absolut de propietat municipal. El rei podia arrendar-la o cedir-la a qui volgués. El titular que la regentava cedida per rei, a la vegada podia subarrendar-la i cedir-la a un segon individu, però seguia mantenint-ne l'arrendament original. Només a partir de 1373 el municipi va aconseguir la propietat de l'escrivania de la Paeria de la qual els havia fet donació el rei, i poder decidir aleshores a qui corresponia ocupar-la.

La regulació de les feines d'aquest escrivà quedaven mitjanament regulades en el privilegi reial de 1331. Després de manifestar la reimplantació del sistema de paena i la derogació de la juradia, Alfons III definia les feines de l'escrivà respecte del Consell: sena ell qui hauna d'aixecar acta de tot allò que es deia i s'acordava a cada sessió del Consell, sense poder-ne canviar res si no era per acord de la major part del dit Consell. L'escrivà també havia de rebre els albarans de les cates i rebudes de diners; havia de redactar les escriptures que fossin necessàries als paers i als consellers, i era responsable d'una de les tres claus de la caixa de cabdals del municipi. Per tant, coneixerem l'existència -almenys des de 1331- d'un encarregat d'anotar els acords i les deliberacions del Consell. Aquest escrivà de la Paena rebia una remuneració anual fixada pels paers i els consellers.

Formalment els volums d'actes del Consell comencen amb la transcripció parcial, resum o referència del darrer privilegi reial que regulava el funcionament del règim municipal amb l'anotació de tots els formulismes jurídics legals necessaris per a l'elecció dels càrrecs de govern per aquell any. Les ordinacions en si segueixen sempre un mateix esquema: un encapçalament, el llistat d'assistents a la sessió, i l'anotació dels enunciats i resolucions del Consell. Dins d'aquest esquema hem trobat diferències formals que no arriben a modificar el contingut de les ordinacions.

L'encapçalament pot comptar tres tipus d'informació: la data de reunió, el lloc, i els individus assistents. La forma i la redacció poden canviar d'un any a l'altre, però més aviat deuria respondre a l'estil de cada escrivà que no a cap altre motiu. La datació pot expressar-se en calendació o bé seguint els dies i mesos del calendari julià. Cal tenir cura quan es data segons l'any de l'Encarnació i l'any del neixement de Crist. En el nostre cas també cal posar atenció al fet de creuar-se el cicle de l'any quan es comptava segons l'Encarnació (mes de març) amb el cicle del període polític (mes de desembre).

El llistat d'assistents sempre és nominal i exhaustiu, la qual cosa ens permet de saber amb exactitud la relació i el nombre d'individus que anava a les sessions i l'absentisme que s'hi produïa. Tots els escrivans primer anotaven els noms dels paers, indicant ben clar llur rangue; però no sempre passava el mateix amb els consellers. De vegades trobem els seus noms barrejats amb els de la resta de prohoms, però en d'altres ocasions apareixen ben diferenciats. Algun senyal al marge del nom podia obeir a algun recompte que feia l'escrivà o una marca efectuada en la transcripció del borrador al redactat definitiu.

Finalment trobem les ordinacions talment dites. Aquí les diferències formals són molt variades, però és arriscat d'extreure conclusions definitives perquè canviïn alguns conceptes: acordar, voler, ordenar, proposar, etc... També canvia d'un any a l'altre la disposició de les propostes i els respectius acords. En l'estructura en si de les ordinacions hi ha dues opcions possibles, la primera de les quals era més freqüent els primers anys: alternar enunciat amb la resolució respectiva (Aa, Bb, Cc, Dd... essent les lletres majúscules els enunciats i les minúscules les seves resolucions), o bé acumular primer tots els enunciats i després anotar totes les resolucions (ABCD, abcd... idem).

Les possibilitats d'investigació a partir d'aquesta font són notables. Les ordinacions municipals ofereixen informació que ultrapassa de llarg l'àmbit jurídic. Les ordinacions dels volums d'actes es caracteritzen sobretot per la seva varietat temàtica. Tot i això és possible d'estructurar, a efectes metodològics, el contingut i el tractament. Entre d'altres hom pot establir tres àrees temàtiques principals, a saber: a/ àrea jurídic-institucional; b/ àrea d'hisenda i finances municipals; i c/ àrea socio-política i això a més a més d'una quantitat considerable d'altres temes perifèrics (urbanisme, mentalitats, vida quotidiana, espiritualitat, activitat i estructura econòmica, conflictivitat social, veïnatge, relacions camp-ciutat...etc.). Les referències documentals de l'aparell crític al llarg de tot el treball posaran prou de manifest la riquesa dels volums de Consells que hem estudiat.

Però les actes del Consell també estan sotmeses a certes limitacions. Són una documentació rica per estudiar l'organització institucional d'un municipi, però precisen estar acompanyades de la documentació original de procedència reial que estructura els òrgans de govern i administració. Tampoc els acords del Consell no són vàlids per investigar els orígens i els antecedents històrics del municipi. Quant a l'activitat financera de la Paeria, els volums de Consells poden recollir les decisions polítiques que afecten la universitat, però la font més rellevant en aquest camp són els volums de clavena. On la limitació és major és a l'hora d'estudiar la dinàmica social i política. Coneixem la versió dels fets des de l'òptica del grup que domina políticament el Consell. Com és natural, quan hi ha conflictes oberts la documentació no reflecteix totes les versions de la realitat. Un exemple d'aquest fenomen el trobem en la conflictivitat social que es vivia a Cervera el 1332, mentre que aquest context social no es manifesta en absolut en les actes del Consell. Altrament, els volums de Consells es mostren del tot incapaces per informar-nos de l'adscripció socio-professional dels individus que un moment o altre accediren al govern municipal.

En definitiva, doncs, els volums d'acords del Consell són una font històrica importantíssima pel tema que pretenem estudiar, però seria insuficient si no comptéssim amb d'altra documentació complementària

Es conserven els volums dels següents anys. Indiquem també el número de folis numerats que apareixen actualment:

1352-1333 (118) *	1379 (55) *
1356 (101) *	1384 (48) *
1358 (54)	1388 (76) *
1362 (34)	1393 (94)
1366 (40) * &	1395 (11) *
1372 (42) *	1398 (97)
1373 (39) *	1399 (102)
1377 (42) *	

* coincidents amb CLAVERIA
& coincidents amb MANIFEST

5/ Clavena

La sèrie de Clavena del segle XIV és més completa que la de Consells, conservant-se'n vint-i-cinc volums amb un estat de conservació molt irregular. Està redactada majoritàriament en català i amb una caligrafia força entenedora. Aquest fet, i la circumstància que les entrades s'anotin per blocs temàtics sense cap mena de barreja, ens indueix a pensar que els volums que nosaltres manipulem són el resultat de la transcripció dels

borradors que primer deuria confeccionar el clavari. Dels volums de claveria hem pogut conèixer una notable quantitat d'adscripcions professionals que ens ha de ser molt útil.

Com la de Consells, és una documentació imprescindible per abordar l'estudi del règim municipal. Es tracta de l'anotació meticulosa i sistemàtica de totes les despeses i tots els ingressos del Consell comptabilitzats per la figura del clavari. En la primera part del llibre trobem les entrades, i en la segona les sortides ("rebudes" i "dates" segons el concepte de l'època).

Aquest funcionari municipal instituit a Cervera l'any 1311, que normalment era un mercader, tenia cura d'anotar tots els ingressos econòmics amb que comptaria el Consell de cara a l'any que començava: diners procedents de lletes organitzades pel municipi, diners de la questia, de préstecs de singulars de la vila, de remanents o pendents d'altres anys, de la venda de censals i violaris, i, sobre tot, de la venda de les imposicions. Tots aquests conceptes eren anotats amb tot detall, la qual cosa ens permet de conèixer amb bastanta fidelitat el sistema financer del Consell medieval.

El clavari també prenia nota i executava tots els pagaments que prèviament havia acordat el Consell. En aquesta segona part del volum, les anotacions detallen el concepte de la despesa, el destinatari del pagament, i la quantitat desembossada expressada en lliures, sous i diners. El càrrec de clavari durava un any, i cada un d'ells confeccionava el seu propi llibre de comptabilitat. Les anotacions de les despeses deuen de correspondre's a un ordre temporal, però no hi consten les dates concretes de cada acció.

A la part inferior central de cada pàgina el clavari anotava el valor de la suma de tots els conceptes d'aquell full, de manera que sumant els totals parcials de cada foli és fàcil d'obtenir el total definitiu tant d'entrades com de sortides. En la majoria de volums conservats al final hi ha un estat de comptes on es contrasta el total ingressat amb el total gastat aquell any.

Com pot veure's aquesta documentació té molt d'interès per investigar tot el referent a la hisenda local, però no només això. Els volums de claveria de fet són una crònica paral·lela del que esdevenia dins l'àmbit del municipi, i en aquest sentit és ideal d'analitzar-los al mateix temps que els volums de Consells.

Els volums conservats i que nosaltres hem utilitzat de l'segle XIV són els següents (també indiquem número de folis actuals):

1333 (49) *	1378 (108)
1337 (80)	1379 (121) *
1338 (75)	1380 (140)
1340	1381 (97)
1349 (54)	1383 (122)
1355 (71)	1384 (104) *
1356 (68) *	1385 (72)
1360 (115)	1388
1363 (101)	1389
1372 (76) *	1395
1375 (63) *	1397
1376 (103)	1399
1377	...

* coincidents amb CONSELLS

6/ Manifest

La sèrie del Manifest és una altra de les més interessants que es conserva a l'AHCC. No és gens usual comptar amb aquesta font quan s'estudia el segle XIV, ja que com a molt aviat acostuma aparèixer conservada als segles XV i XVI.

Es tracta de l'anotació precisa i sistemàtica dels béns mobles i immobles tant dels veïns de Cervera com dels individus que sense ser-ho hi tenien propietats. Els volums que recullen aquesta informació estan classificats per quarts (o barris), de manera que una sèrie completa d'un any està composta de quatre llibres. Dins de cada quarter les estimes segueixen un criteri topogràfic anotant-se les dels veïns per ordre de carrers.

La importància d'aquesta font radica en el fet que a més a més de la relació de béns, també hi ha la taxació o valoració monetària de les propietats relacionades. Això permet de poder classificar i jerarquitzar els habitants taxats de Cervera segons llur riquesa moble i immoble. La taxació dels béns tenia per finalitat fixar un criteri proporcional a l'hora de repartir les càrregues fiscals reials i municipals.

Es fàcil de comprendre que la confecció dels llibres del Manifest era lenta i costosa. Per aquest motiu el Consell no va encomanar-ne la seva redacció cada any, sinó que de vegades s'aprofitava el darrer Manifest confeccionat. Això explica les nombroses esmenes generalitzades tant en la relació de béns com en la seva taxació en alguns exemplars.

Cada manifest o estima pot presentar les següents dades: nom del propietari dels béns, nom del manifestant si actua en delegació del propietari, relació de béns mobles, relació de béns immobles, taxació dels béns mobles un per un, taxació de béns immobles un per un, taxació total de riquesa moble, taxació

total de riquesa immoble, adscripció sòcio-professional del propietari dels béns, adscripció sòcio-professional del manifestant, origen geogràfic-topogràfic del propietari dels béns.

Tot i l'interès que presenta aquesta font cal subratllar el seu caràcter fragmentat i incomplet per al segle XIV, ja que una sèrie sencera on tinguem tots quatre volums d'un mateix any no la trobem fins 1476. Els volums del Manifest del segle XIV, per tant, només permeten una anàlisi parcial de la documentació. Si a aquesta fragmentació hi afegim l'irregular estat de conservació del suport físic, ens trobem amb veritables problemes per treure conclusions definitives de la informació aconseguida. D'altra banda també cal tenir molt present que la relació de béns estimats difícilment representa la totalitat dels béns de la comunitat. Ja al segle XIII un privilegi reial intentava posar remei al frau en el que incorrien alguns veïns a l'hora de manifestar els seus propis béns. Essent una font amb finalitats fiscals sembla que cal comptar amb aquesta possibilitat de manifestar menys del que un realment posseïa. A més encara cal tenir present que no tothom manifestava, ja que la documentació reconeix el dret atorgat pel Consell i pel rei a alguns veïns de no manifestar llurs béns, i per tant de no contribuir en les talles reials i veïnals.

A part de la informació sobre la composició socio-econòmica de la vila que podem aconseguir del tractament quantitatiu de les estimes, algunes explicacions introductòries ens són de gran utilitat per a estudiar des d'un punt de vista jurídic la institució del Manifest dins el context de l'organització municipal i la hisenda local.

Del Manifest se'n pot obtenir informació de molt diversa índole: adscripcions socio-professionals dels individus, localitzacions i referències urbanístiques, valor econòmic dels béns relacionats, fluctuacions de preus al llarg dels anys, riquesa material dels manifestants, lèxic i vocabulari, nivell de riquesa global i comparat, estructura de la propietat agrària, relacions de censos entre persones, compra-venda de propietats, etc...

Els volums del Manifest estan escrits en català, i de vegades presenten algunes dificultats de comprensió caligràfica. Es conserven volums del Manifest dels següents anys i quarts:

Sencers	Fragments de 1355-1433 (anys)	
1340 CC	1355	
1352 P	1369	
1366 M	1397	CC Cap Corral

1369 CC
1374 P
1375 FM
1378 M
1382 P

1399
1410
...

P Plaça
M Montseré
FM Framenors

7/ Libre d'èpoques

La sèrie d'èpoques està molt fragmentada. Només tenim un sol volum del segle XIV, de l'any 1366, i en mal estat de conservació. Aquests llibres, redactats en llatí, són un recull de rebuts de pagaments i de transaccions que feia el Consell. Per tant és una sèrie que es pot analitzar paral·lela a la de Consells i Claveria. El seu contingut no ens ha interessat especialment pel present treball tant per la duplicitat de la informació que contenia com per la fragmentació per a la nostra època.

8/ Obra dels murs

La sèrie de l'obra dels murs també és molt fragmentada i tardana. Fa referència a les despeses ocasionades per la construcció dels murs o muralles de Cervera amb Pere III. El volum més antic data de 1368, i, com els altres, suposa una anotació minuciosa i precisa de totes i cadascuna de les despeses fetes en l'esmentada construcció. Es troben els noms de tots els manobres i mestres de pedra que hi intervingueren, els salaris que rebien i els conceptes de totes les remuneracions, i el material utilitzat. Al mateix temps ens ofereix una cronologia de les obres i algunes referències urbanístiques.

La caligrafia d'aquest document és fàcil, el redactat està en català, i l'estat de conservació és bo. Els sis volums de la sèrie que s'han conservat estan datats els anys

1368   1395
1374   1397
1390
1392

Ens hem servit d'aquesta documentació molt puntuament i només quan ens referíem a l'urbanisme

9/ Borradors de Consells

Els borradors de Consells no formaven un llibre retligat com els de Claveria o Consells, sinó que tan sols eren fulls sols escrits per l'escrivà de la Paeria. Contenien anotacions sobre els assistents a les sessions i els acords que s'hi prenen. Aquestes notes preses a la mateixa sessió després eren transcrites definitivament al volums de Consells que s'han conservat.

Més que no parlar d'una sèrie fragmentada, gairebé és millor dir que hi ha algun full de borrador de Consells dels anys 1377, 1393 i 1399 del segle XIV. La caligrafia és difícil de llegir ateses les circumstàncies en que es va redactar, i els documents no ofereixen major interès que constatar l'existència de borradors preliminars al redactat definitiu. És molt difícil de contrastar si el contingut del borrador és totalment fidel al definitiu.

10/ Censals

Tenim un sol volum de Censals, corresponent als anys 1377-1392. L'origen d'aquest llibre cal situar-lo quan la venda de censals i violaris és una font de finançament important per al Consell. En una de les sessions del Consell l'any 1377 s'expressa la necessitat de reunir en un sol llibre totes les rendes de censals i violaris que la universitat ha de pagar cada mes. Havia ambat un punt que ni el notari ni els paers controlaven les condicions de la venda dels censals i violaris. Per aplicar correctament les condicions del contracte els paers feren recollir tots els pagaments que s'havien de fer periòdicament. Cada any està subdividit en mesos, i de cada contracte pot anotar-se el primer propietari o comprador de la renda, el darrer beneficiari de la renda a qui va dingit el pagament, el lloc geogràfic de residència del beneficiari, la seva adscripció sócio-professional, el tipus de renda que es paga, la quantitat exacta expressada en sous i diners que s'ha de pagar periòdicament, i la data exacta o festivitats que cal efectuar el pagament.

Tota aquesta informació degudament sistematitzada pot donar resultats realment interessants. D'una banda podem conèixer millor l'estructura jurídica del censal i el violari, i d'una altra ens permetrà fixar la importància d'aquests mitjans de finançament dins el context de la hisenda municipal. La informació d'aquest tema anterior a la uniformització en aquest llibre de 1377 es troba en els volums de claveria tant com a ingrés com en concepte de despesa.

Formalment aquest volum de censals és fàcil de manejar.

La lletra és clara, l'estat de conservació correcte i el redactat català.

11/ Almoïna

El de l'almoïna és un volum únic, que comença el 1382 i es perllonga fins la segona meitat del segle XV. Es tracta de l'anotació de totes les almoïnes que es donen destinades a vestir pobres i a repartir pa cuit. El document recull el nom del donador, la quantitat donada, tots els beneficiaris de l'almoïna amb les dades referents al nom, l'origen social, el sexe, la quantitat rebuda, i la cosa rebuda.

Es un document útil i necessari per estudiar un aspecte de la caritat medieval i l'assistència als pobres a partir de les donacions privades.

Formalment es tracta d'un volum de presentació molt acurada, amb tapes de pell i fuls de pergami, de grans dimensions. La caligrafia és molt bona i l'estat de conservació també. està redactat en català. Conté un apartat amb el text de diferents plegàries religioses i amb relacions referents a elements de la doctrina catòlica (manaments, virtuts, etc...).

12/ Veïnatge

La sèrie de llibres de veïnatge apareix molt tardanament a Cervera. El primer volum és de 1391 fins 1393, i el segon de 1396 a 1403. La informació que ens ofereixen sobre les relacions de veïnatge al segle XIV són limitades des d'una perspectiva quantitativa, ja que difícilment podrem calcular quanta gent es feia veïna de Cervera en un període representatiu. Però en canvi la sèrie, per molt fragmentada i limitada que estigui, té un alt valor qualitatiu. Els contractes de veïnatge individual no vanaven tant d'un a l'altre, i els que se'ns han conservat són suficients per analitzar quina relació jurídica establia el Consell amb el nou veï.

En el llibre s'anotaven totes aquelles persones que entraven en veïnatge amb Cervera i ho feien mitjançant un contracte escrit. El document recull el nom dels individus, els paers que actuen en nom del Consell, i totes les condicions (drets i deures) del tracte.

L'accés a aquests pactes de veïnatge és imprescindible per estudiar l'adquisició de ciutadania i tot el que això implicava. El volum no recull els pactes de veïnatge col·lectius entre la universitat de Cervera i tota una altra comunitat, els quals els coneixem a través de pergamins independents i en la seva versió al Llibre dels Privilegis.

L'estat de conservació dels llibres de veïnatge és dolent, la caligrafia es fa difícil en algunes parts, i el text és llatí.

13/ Protocols notariais

El Fons Notarial de l'AHCC és abundantíssim i fins fa relativament poc temps no està a disposició dels investigadors. Montserrat Canela i Montserrat Garrabou van dur a terme durant més de dos anys la tasca de classificació, registre i catalogació de tota la documentació d'aquest fons. Finalment, l'any 1985 es publicava el Catàleg dels Protocols de Cervera, que resultava una eina indispensable per a qualsevol persona que volgués introduir-se en aquella font d'informació històrica.

El fons notarial de l'AHCC compta amb prop de 6.500 protocols notariais, la meitat dels quals són de notaris que actuaren a Cervera. Només del segle XIV tenim la documentació de vint-i-dos notaris cerverins, amb un total de 310 volums amb un estat de conservació molt irregular. Entre tota aquesta documentació hi ha sèries de Manuals i Borradors, Llibres, Capbreus, Capitols matrimonials, Censals, Contractes, Inventaris i encants, Marmessories, Procuracions, Protestos, Testaments, Bosses i varis.

Tota aquesta massa documental ha estat ben poc estudiada. Són poquíssims els treballs emmarcats als segles XIV-XV que s'hagin realitzat majoritàriament amb documentació del fons notarial. Montserrat Garrabou estudià els orígens i el funcionament del notariat cerverí els segles XIV i XV, Garcia Ballester i Michael McVaugh van escrutar-hi totes les notícies referents a la medicina i els metges a l'època medieval. El cert és que es tracta d'una documentació rica i poc explorada, però d'un ús i manipulació gens fàcils. Els problemes de conservació, la dificultat tècnica de la caligrafia, i l'amplitud quantitativa fan que aquesta font només sigui relativament explotada.

Particularment, i pel treball que nosaltres hem realitzats, només ens hem introduït al fons notarial de forma circumstancial. No hem tingut en compte tot el conjunt dels protocols dels notaris de Cervera del segle XIV, ni tampoc no hem efectuat cap sondeig sistemàtic de cap sèrie concreta. El nostre contacte amb el fons notarial, a diferència del mantingut amb el fons municipal, ha estat totalment esporàdic i puntual. Del fons notarial hi hem cercat referències que ens ajudessin a identificar l'origen socio-professional d'alguns individus que ens interessaven, i també llistats d'habitants de la vila congregats en assemblea a l'hora de prendre decisions importants pel municipi. Això no obstant ens hem beneficiat dels treballs que sí han sorgit del fons notarial de l'AHCC. Tot i ser

conscients que la font notarial és infinitament més rica del que nosaltres n'hem obtingut, una anàlisi detinguda en els documents notariais ens hauria entretingut amb excés. No hi ha dubte que ens podem deixar informació interessant, però bé és cert que el nostre centre d'interés preferencial quant a informació és tot el fons municipal de l'època medieval, que ja hem descrit.

Els notaris del segle XIV inclosos en el catàleg dels protocols i dels quals es conserva documentació són els següents:

1325-1382	Ramon Rama
1325-1395	Jaume Ferrer
1340-1343	Bernat de Vilaplana
1344-1386	Pere Dan
1347-1381	Bernat de Puig
1350-1351	Ramon Gilabert
1352-1391	Pere Cortés
1253-1356	Francesc Sastre
1354-1363	Pere d'Ardèvol
1362-1408	Pere de Montreal
1367-1382	Miquel de Salvanera
1369-1412	Jaume Sabater
1371-1402	Ramon de Vilaplana
1378-1398	Antoni d'Agramuntell
1383-1418	Jaume Martorell
1385-1392	Antoni Rubió
1386-1396	Francesc Sabater
1390-1449	Pere de Salvanera
1390-1423	Joan Gener
1392-1445	Pau Teixidor
1395-1403	Jaume Forner
1396-1444	Pere de Solavelles

Aquests no van ser, evidentment, els únics notaris que hi havia a Cervera al segle XIV. La relació només recull aquells que ens han deixat documentació notarial. Montserrat Garrabou, en el seu estudi del notariat de Cervera a la baixa edat mitjana, ens indica el nom i els anys d'exercici professional (formant part del Col·legi de notaris de Cervera) de cinquanta-quatre notaris més. En no disposar de protocols d'aquests notaris, no ens interessen en aquest apartat dedicat a les fonts documentals. La relació completa de notaris de Cervera -tant els que figuren al catàleg com els que no- pot trovar-se en els llistats que oferim en l'apèndix documental al final d'aquest treball.

5.3.: Fonts documentals publicades. Enumeració

Algunes de les fonts documentals dels esmentats arxius han estat publicades. Aquest fet facilita la tasca de l'investigador, ja que si les edicions compten amb un mínim de garanties de qualitat, li estalvien la feina de traslladar-se a

l'arxiu en qüestió. Si el coneixement de les fonts "Generals" publicades és imprescindible i necessari, a nivell municipal s'observa una gran dispersió en la publicació de fonts. D'una banda els arxius municipals o comarcals normalment no compten amb col·leccions diplomàtiques de gran abast, sinó amb sèries de documentació interessants però difícilment publicables. Això no obstant hi ha documentació realment interessant per a l'investigador que si mereixeria ser editada.

Avui per avui la immensa majoria dels textos d'interès particular o municipal continuen inèdits. I els que han estat publicats es troben tant dispersos que és difícil de tenir-los tots a l'abast. D'altra banda, hi ha el problema de la fiabilitat dels textos publicats en edicions decimonòniques; d'aquest problema ens en ocuparem en el seu moment. Si algun document de l'AHCC mereixeria una edició urgent i feta a consciència, aquest és el cos diplomàtic del Llibre dels Privilegis de Cervera. La publicació del LP, però, comportaria una reflexió prèvia respecte què s'ha de publicar, ja que ni tots els privilegis del llibre tenen el seu original entre la col·lecció de pergamins, ni tots els pergamins originals estan inclosos dins del LP.

La documentació referida a Cervera d'època medieval no és gaire nombrosa, però sí força variada. La major part d'edicions són resultat d'investigacions recents i formen part de l'apèndix documental de treballs monogràfics. Per aquest motiu el títol del treball no necessàriament reflecteix els documents que pugui contenir. Renunciem a analitzar i a fer un comentari crític aquí de cada text, i procedim a una enumeració bibliogràfica de les publicacions que els contenen. Només incloem aquelles referències de documents que tracten explícitament Cervera, i no els que hi fan mencions puntuals. Entre parèntesi indicarem la referència documental de l'arxiu, el nom del document que s'edita, i si això no és suficient farem un breu comentari que permeti identificar el contingut del document. La indicació de les pàgines es refereix a l'extensió de l'article i no només de l'apèndix. Tan sols citarem la documentació referida als segles XI, XII, XIII, XIV i només excepcionalment el XV si el text té un interès evident pel nostre tema d'estudi. La varietat temàtica ens aconsella confeccionar la relació per ordre alfabètic dels autors dels treballs.

BERTRAN ROIGE, Prim: "La lleuda de Cervera (segle XV)" MC II (Cervera, 1984), 49-66 (ACA RP Bg doc. 32, vol I, classe 2ª, Bb; "Leudes reals": relació dels productes que pagaven la lleuda reial a Cervera i rodalies, amb les quantitats de diner respectives).

BERTRAN ROIGE, Prim: "Aspectes demogràfics i econòmics de Cervera i la seva rodalia el 1497" MC III (Cervera, 1985), 55-72 (ACA RP

Fogatge, secció MR, A.403; relació dels focs de la vila de Cervera el 1497, amb els noms dels veïns, oficis i quaters).

BERTRAN ROIGE, Prim: "La dècima eclesiàstica del deganat de Cervera (1366)" MC IV (Cervera, 1986), 67-86 (ACA RP, MR reg. 1816; "Decanatus Cervarie. secuntur rectures decanatus cervarie": relació de capelles i noms de qui les instituí amb les quantitats que han de pagar. Conté un índex de noms molt pràctic).

BERTRAN ROIGE, Prim: "Les rendes reials de Cervera, segons una relació de 1311" MC V (Cervera, 1987), 71-88 (ACA BG vol II, classe 3; "Segon libre de les Rendes Reals de Cathalunya, nº 25 C.A.": relació feta l'any 1313 dels censos que els habitants de Cervera pagaven al rei).

BERTRAN ROIGE, Prim: "Conflictes socials a Cervera, segons el libre del batlle Antoni de Cabrera" MC VI (Cervera, 1987), 53-70 (ACA RP, BG classe 8-C, vol II; el registre de les anotacions contingudes en el libre del batlle Bernat de Cabrera entre 1356 i 1357; conté sentències, a qui van dirigides, el motu i la pena pecuniària).

BOFARULL, Próspero de: [Confrana dels notaris de Cervera] CODOINCA XL (Barcelona, 1876), 140 (ACA Reg Can 863, 213r; documentació referent a la confrana dels notaris de Cervera l'any 1338).

CANELA GARAYOA, Montserrat: "Cervera 1333-1384 Pestes, fams i guerres" MC IV (Cervera, 1986), 55-66 (AHCC LP 1384 gener 28, 124v-125r; "Provisio feta per lo senuor duch que tot hom sie quiat en Cervera qui mai façe ho haye fet en qualsevuyile locu de franquesa de qualsevuyile rich hom ho baro e de sglesia ho de ciutada ho de hom de vila")

CANELA GARAYOA, Montserrat: "Cervera 1333-1384 Pestes, fams i guerres" MC IV (Cervera, 1986), 55-66 (AHCC Pergamins s/n, LP 1382 maig 25, 123v-124v; el rei ofereix la seva protecció a aquelles persones de qualsevol estament o condició que vagin a viure a Cervera, siguin quins siguin els drets que hagin comès a terres de barons, prelats o altres persones que acostumin a mantenir bandojats).

CANELA GARAYOA, Montserrat; TURULLER, RUBINAT, Max: "Tres pergamins mèdits del segle XIV" BDNO 1 (Fondarella, 1985), 35-43 (AHCC Pergamins s/n, 1315 abril 8, Cervera comunicació de Jaume II fixant el salari de l'escrivà i el procurador que van als castells "per protests"; AHCC Pergamins nº 29, 1331 setembre: Alfons III anul·la el sistema de juradia i fixa un nou marc per al règim municipal. Es canvia el sistema d'elecció de càrrecs i altres reformes dins l'àmbit econòmic i financer, AHCC Pergamins s/n 1369 gener 11: L'infant Joan ordena que, en el termini de vuit dies els jueus que vivien entre els cristians traslladin

lur residència als carrers del call. Descripció de quin alberg correspondrà a cada jueu).

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. "L'arrendament i inventari del priorat cerverí de Sant Pere Gros (1418)" MC I (Cervera, 1983), 53-74 (ACA DV/24, leg 1, doc 74).

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael: "Vestit i societat: les ordinations sumptuàries de Cervera (1344)" MC II (Cervera, 1984), 25-42 (ACA DV/24 p. 27: el rei Pere III confirma les ordinations presentades pels paers de Cervera per tal de reprimir el luxe en els vestits).

DURAN I SANPERE, Agustí: "L'art antic a l'església de Santa Maria de Cervera" Libre de Cervera (Tàrraga, 1972), 146 (registres i fragments de documents dels anys 1378, 1379, 1385, 1415 procedents la majoria de l'AHCC).

DURAN I SANPERE, Agustí: "El segell municipal ' Cervera'" EUC X (Barcelona, 1917-1918), 183-193 (AHCC LP trasllat de 1184 juny 7, 5r: privilegi de atorgat per Alfons I l'any 1182 concedint a Cervera la possibilitat de formar Confraria).

DURAN I SANPERE, Agustí: "Documents ajamiats de jueus catalans" BBC V (Barcelona, 1920), 1-19.

DURAN I SANPERE, Agustí: "Referències documentals del call de jueus de Cervera" Discursos llegits en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en la solemne recepció pública d'Agustí Duran i Sanpere el dia 20 d'abril de 1924 (Barcelona, 1924) (AHCC Fons Notarial, plec jueus, núm. 7, 1393 juliol 20: època del preu de la composició feta per raó de l'avalot contra jueus, 54-55; ACA Reg 1886, 190r, 1395 març 20 'el rey mana al Governador General que faci que als jueus del Call de Cervera els seguim respectats els càrrecs que ja tenien assignats', 55-57; AHCC Consells 1420, 56v-59r "Reptes d'un frare predicador sobre la vida llicenciosa que s duya a Cervera y ordinations del Consell de la vila", 57-60).

DURAN I SANPERE, Agustí "Noticia de llibres en inventaris de Cervera" BBC (Barcelona, 1917) (AHCC Fragment del Fons Notarial: fragment d'inventaris del segle XV amb notícies de llibres. 1422: de Na Tomasa, sogra d'Azbert de Montergull; 1423: Berenguer de Copons, senyor del Llor, 1439: Mateu Novella, mercader; 1483: Antoni Solà, apotecari).

DURAN I SANPERE, Agustí: "Orfebrena catalana" EUC VIII (Barcelona, 1917) (AHCC Pergami num 12, LP 1315 abril 8, 8v-9r, ACA Reg 211, 280v: privilegi de marcar argent obrat, 23-24; AHCC Fons Notarial, Ramon Rama, 1375, 37 fragment de 1375 de l'inventari dels béns de Menahem de Querci, argentei i jueu; i molts més fragments del segle XV)

DURAN I SANPERE, Agustí i GOMEZ GABERNET Frederic: "Las Escuelas de Gramática en Cervera" BRABLB XVII (Barcelona, 1944), 5-77 (fragments de notícies referides al tema procedents de l'AHCC dels volums de claveria i consells dels anys 1338, 1355, 1372, 1377, 1379, 1384, 1393, 1398, 1399, 1401...).

DURAN I SAN-ERE, Agustí: "L'art antic a l'església de Santa Maria de Cervera" CEC XXXII (Barcelona, 1922) (fragment d'AHCC, Consells 1379, abril 14; AH Diocesà de Tarragona, Fons Guimerà, 1385 gener 18; Col. Faust Dalmases, 1378 novembre 1).

FRANQUESA GASOL, Juan: Anales de Cervera 2 vols (Barcelona, 1891) ("Ex-archivo monasterii rivipulli, pliego de Santa Maria de Cervera": 1081, 1089, I, 219-221; "Archiu de la Rectoria de Santa Maria de Cervera": [1208], translat de 1244, I, 222-223; "Archivo del Comun núm 278", 1328, documentació respecte l'església de Santa Magdalena, I, 224-229; [Anxiu de Cervera] "Testament de Guillem de Cervera", 1182, I, 257-259; [Anxiu de Cervera] "Com en Ramón de Cervera senyor de Cervera feu franchs d'exorquia, cugutia et intestia et de ters (...)", 1197, translat de 208, I, 260-261; [Anxiu de Cervera] "Real Decreto y fórmula de exigir los Paheres y Conselleres de Cervera", 14C5, II, 305-313; AHCC LP "Manament quel senyor ren als prohoms de Cervera que fessen homenatge a la senyora Regina d'Aragó filla del rey de Portugal, per seguretat de son dot", 1347, II, 313-314).

FONT RIUS, José M^o: Cartas de Población y Franquicia de Cataluña I, 1 (Madrid-Barcelona, 1969), 31 (ACA Cancilleria, pergamins de Berenguer Ramon I, nº 52, 1026 febrer 1: donació de la terra de Cervera, en la marca del comtat d'Ausona, atorgada per Ermesenda, comtessa, amb el seu fill Berenguer Ramon I, comte de Barcelona, a tres famílies. El lloc, retingut per apnssio, els es donat per a habitació i cultiu, reconeixent als comtes com a únics senyors).

FONT RIUS, José M^o: Origenes del Régim Municipal de Catalunya (Madrid, 1946), 474-475 i 481-482 (AHCC Pergami nº 183, 1202 febrer: Privilegi de la reina Sancha, mare de Pere II d'Aragó, conjuntament amb aquest i amb Ramon de Cervera, confirmant a Cervera la concessió de Consulat o Confrana atorgada anteriorment per Alfons II el juny de 1182; AHCC LP 1267 maig 1, 1r: lletres de Jaume I al municipi de Cervera sobre la manera de fer inquisicions en aquesta universitat).

GARRABOU I PERES, Montserrat: "Sant Pere el Gros a través de dos documents dels segles XI i XII" MC II (Cervera, 1984), 11-24 (AHCC Pergamins s/n, 1072 juliol: donació que una dona anomenada Sinol fa a Sant Pere Gros, de Cervera, d'un camp de conreu i d'una vinya, per tal d'aconseguir la salvació "post obitum" i amb reserva d'usdefruit; AHCC Pergamins s/n, 1.08 febrer: donació que

fan Guillem Mir i la seva muller Miquel·la al monestir de Sant Pere de Cervera de possessions i béns que tenen al Castell de Montoliu, per tal d'aconseguir que aquest cenobi l'adopti hereditàriament com a "patronus").

GARRABOU I PERES Montserrat: "Documentació referent als orígens del Col·legi de notaris de Cervera (segle XIV)" MC VI (Cervera, 1988), 13-26 (AHCC Fons Notarial ORCNC p. 7-15, 1344 març 26: vint-i-sis notaris celebren "pietancia" solenne i estableixen dotze capítols de gran importància per a entendre l'organització i el funcionament del Col·legi. Dos anys després, el dia 22 d'abril de 1346, onze notaris se sumen al jurament del conjunt d'aquestes ordinacions; AHCC Fons Notarial ORCNC p. 15-17, 1346 abril 23: vint-i-nou notaris es congreguen pr tal de fer capítols, alguns dels quals són la reiteració de disposicions anteriors. Un any després dos notaris se sumen al jurament; AHCC Fons Notarial ORCNC [17-18], 1347: disposició dels quatre priors del Col·legi segons la qual, qualsevol dubte que sorgeixi en la pràctica de l'ofici de notari ha de ser consultat i aclarit en un llibre que està en poder seu, i en el que són continguts tots els privilegis reials i provisions referents als notaris; AHCC Fons Notarial ORCNC p. 18-19, 1358 novembre 15: setze notaris del Col·legi es reuneixen per tal de fer capítols. S'observa la diferent funció dels dos tipus de reunions notariais habituals: les "congregacions" i les "pietances")

GUAL CAMARENA, Miguel: "La fena de Cervera y sus privilegios (siglo XIV)" Martinez Ferrando, archivero. Miscelánea de Estudios dedicados a su memoria (Madrid, 1968), 181-196 (diverses registres dels capítols de la fira des de 1301 fins 1392, i transcripció sencera dels capítols de la fira redactats en català l'any 1392).

MIQUEL ROSELL, Francisco. Liber Feudorum Maior 2 vols. (Barcelona, 1945). Els documents que directament o indirecta fan referència a Cervera són els següents (assenyalem només el número de document): vol. I, 149, 172, 174, 176, 203, 217, 224, 226, 419, 420, 424, 448, 449, 458, 489, 492, 493; vol. II, 558. Aquests documents recullen informació de començaments del segle XI fins 1136 i 1178

MIRO I BALDRICH, Ramon: "Aportació a l'estudi d'algunes confraries del Roser a la Segarra" MC IV (Cervera, 1986), 119-144 (AHCC Confrana del Roser de Cervera, plec nº 1301. "Translatum regie prohhoms per confratna beatissime Virginis Marie de Rossari". Relacions entre teixidors, paraires i drapers a Cervera al segle XV).

POZO CHACON, José Antonio del: "Primeros privilegios concedidos a Cervera" MC I (Cervera, 1983), 11-18 (AHCC Pergamins s/n 1182 juny, trasllat de 1184 juny 7, LP 1184 juny 7, 5r: Alfons I concedeix als habitants de Cervera el dret a formar Confrana i

triar cònsols com es fa a Girona, alliberant-los del pagament d'elcorquia; AHCC Pergamins s/n, Lp 1186 maig, 4r; Alfons I concedeix a vint individus certes possessions a Cervera a canvi d'un cens anual; AHCC Pergamins s/n, LP 1197 agost 4, 4v; Ramon de Cervera allibera als habitants de Cervera del pagament de l'elcorquia, cugcia, intestia i terç de les vendes, a canvi de 3.000 sous barcelonesos).

SANAHLUA, Pere: "El monestir de Framenors de Cervera" Estudis Franciscans XLV (Barcelona, 1933), 47-97 (Arxiu de l'Hospital de Cervera - AHOC- doc 37, núm 514 del Catàleg General, Sumari general de tots els documents de l'Arxiu... 155r-156v, còpia de Mn J. Arques: 1235 agost 22, testament dels esposos Joan de l'Hospital i Ermessenda, en què funden dues cases de caritat en la vila de Cervera i deixen 12 diners a l'obra de Sant Francesc, 76-77, AHOC doc O, núm 13, 20, I del Catàleg, 30r-31v: 1245 agost 1, certes donacions de Jaume I als Framenors de Cervera, 77-78; AHOC doc MMR 15, núm 73 del Catàleg, 35r-36r: 1246 abril 21, almoines per a l'acabament del monestir de Framenors de Cervera, 77-79; AHOC doc E-5, núm 19 del Catàleg: 1266 octubre 24, certes donacions d'Alfons II per a l'ampliació del monestir de Cervera, 79; AHOC doc PP-37, núm 6, I del Catàleg: 1286 novembre 2, Alfons II defensant i protegint els Framenors de Cervera, 79-80; ACA reg 475, 118r: 1328 juny 21, Alfons III confirma Francesc de na Burgesa, de Cervera, procurador dels Framenors, amb les franquesses i tributs que són propis al càrec, 81; ACA Reg 485, 115r: 1331 març 21, Alfons III enfranqueix el procurador dels Framenors de Cervera en Pere de Noguers, de tota quistia, subeidi i qualsevol exacció reial i de tot servei militar, substitució i redempció, 81-82; ACA Reg 1207, 144r: 1365 octubre 28, donació de 800 sous de Pere III als Framenors de Cervera, 82; i molts d'altres documents del segle XV).

SANAHLUA, Pere: "El monestir de Santa Clara de Cervera" Estudis Franciscans XLVII (Cervera, 1935), 301-333, 457-482 (ACA Reg 221, pars 2, 133r, 1321 desembre 1: Jaume II referent a l'edificació d'un monestir de menoretas a Cervera amb part dels béns dels leprosos de Santa Magdalena, 457; ACA Reg 221 pars 2, 132v, 1321 desembre 5: certes donacions de Jaume II per a l'edificació del dit convent a costa del de leprosos, a prec dels jurats i la vila de Cervera, 457-458; ACA Reg 181, 211r, 1323 març 10: l'administrador de Framenors i el conflicte entre menoretas i leprosos, 458-459; ACA Reg 475, 112v-113r, 1328 juny 19: l'administrador de Framenors també es preocupa de la imminent instal·lació de les menoretas per ordre d'Alfons III, 459-460; AHCC núm 278, còpia procedent de FRANQUESA Anales de Cervera I, 224-229, 1328 agost 23: partició de béns entre els leprosos de Santa Magdalena i Menoretas, 460-463; ACA Reg 481, 208v, 1330 juny 18: Alfons III confirma la donació de Jaume II de béns dels leprosos al monestir de Menoretas, 463-464; ACA Reg 483, 279r-v, 1331 setembre 7: restitució dels béns als leprosos, 464-465; ACA Reg 486, 111v, 1333 juny 12: Alfons III atorga salvaguarda

especial a l'hospital, capítols, fundador, família i béns de l'Hospital de les Onze Mil Verges, 465-466; ACA Reg 877, 6r, 1344 octubre 28: lliam a l'abadessa, personal i béns del Monestir, 466; Andu del Sant Crist de Balaguer, pergami sol, 1345 març 19: sentència d'un afar entre el bisbe de Vic i el monestir de les menoretas, 466-468; Arxiu d'Àger, doc 1561, Excollegiata, 1346 julió 23: mesura per a facilitar la donació d'almoines al convent, 468-469; ACA Reg 1154, 154v-155r, 1358 març 28: concessió de Pere III de 1000 sous al monestir de Santa Clara, 469-470; ACA Reg 1180, 72v, 1358 abril 1: capacitat de l'abadessa per a nomenar nou procurador, 470-471; ACA Reg 1873, 117r-v, 1390 novembre 8: concessió de Joan I de que Framenors i Menoretas puguin entrar de fora vila per a provisió, llur verema i vi, amb tal que no sigui motiu de vendre-ho i fer-hi negoci, 471; ACA Reg 1901, 136r, 1392 gener 8: aneixió d'un carreró sense sortida al monestir de Menoretas, 471-472; AHoC Catàleg núm 6, 1395 abril 10: unió del Monestir de Menoretas a l'Hospital de Berenguer de Castellort que s'anava a fundar i edificar, 472-478).

SOLSONA I CLIMENT, Francina: "La creu del camí de la ribera del Sió" MC I (Cervera, 1983), 47-51 (ACA DV/24: esborrany de contracte signat el dia 11 d'octubre de 1416 l'especier de Cervera Francesc Oller i el picapedrer també cerverí Pere de Vall.lebrera per a la construcció d'una creu de terme".

SOLSONA I CLIMENT, Francina i SORNI I ESTEVA, Xavier: "Un apotecari de Cervera amb permís per a exercir la Medicina (segle XIV)" MC II (Cervera, 1984), 43-48 (ACA Reg 1678, 13r., 1369 juny: L'infant Joan concedeix a l'apotecari de Cervera Bertolí de Morrayano, l'exercici de la Medicina pels territoris de la Corona d'Aragó, ampliant una concessió anterior del 10 de desembre de 1364 que només li permetia l'ofici de metge per Cervera i el veïnatge).

TURULL RUBINAT, Max et CANELA GARAYOA, Montserrat: "El 'Llibre de Privilegis' de Cervera (1360): Introducció històrico-jurídica i rúbriques dels documents", Palestra Universitària 3 (Cervera, 1988), 115-171. (AHCC Fons Municipal, Llibre dels Privilegis; la part documental consisteix en les rúbriques originals als privilegis dels segles XII al XV transcrits a partir de 1360)

TURULL I RUBINAT, Max: "El 'mal any primer' a Cervera: trasbals socio-polític i crisi de subsistència (1333)" MC IV (Cervera, 1986), 23-54 (AHCC Consells 1332-1333: apèndix consistent en fragments d'acords del Consell referits al problema de la carestia de cereal).

TURULL I RUBINAT, Max: "La indústria drapera a Cervera a l'edat mitjana (s. XIII-XIV) i les Ordinacions de la draperia de 1320" MC V (Cervera, 1987), 43-70 (AHCC Fons Municipal, Gremis: Ordinacions dels paraires, 1320-1510: "Ordenaments sobre la draperia que.s fz en la vila").

TURIALL I RUBINAT, Max: "Antoni Toldrà (notari del segle XII", i la Summa Roandina" MC VI (Cervera, 1988), 27-51 (AHCC Manifest M 1366, 43 [1-7]: inventari i taxació dels béns del notari Antoni Toldrà a partir de la relació continguda en el volum del Manifest de 1366).

UDINA MARTORELL, Federico: Sugerencias en torno a unas cartas reales cerverinas (Barcelona, 1952) (Documentació pertanyent a la col·lecció particular de Ramon de Montaner Giraudier: 1301 juliol 23, setembre 27: sobre el retorn de la fira de Cervera; 1356 març 14: sobre batlle i veguer; 1363 març 27: que els oficials i suboficials reials no abandonin la vila; 1380 març 7: redempció dels focs de Sedó i Riber; 1369 gener 6: Pere III mana fortificar la vila; 1371 desembre 2: venda de censal per valor de 10.000 sous; 1368 juny 20: relacionat amb l'erecció del ducat i la obediència al rei; 1397 novembre 27: adreçada al batlle-veguer sobre les bandositats entre els Cirera i els Oluja; 1416 gener 8: sobre l'ordre públic a la vila, i es reproduïx un document dictat per Alfons el Benigne datat el 1332 març 18 sobre els aldarulls a Cervera aquell any de 1332; 1433 octubre 7: Alfons el Magnànim sobre l'elecció de paers que es mantingui segons els privilegis dels antecessors; 1406 març 4: sobre els homes de paratge).

YMBERNON VILA, Andrés: "Inventario del Castillo de Cervera. Fecha: año 1482" Ilerda XV (Lleida, 1951), 81-89 (AHCC Lligall: topografia interior de Cervera).

Les abreviatures utilitzades són les següents:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó
AEM: Anuario de Estudios Medievales
AHCC: Arxiu Històric Comarcal de Cervera
AHCT: Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga
AHDE: Anuario de Historia del Derecho Español
APL: Arxiu de la Paeria de Lleida
BBC: Butlletí de la Biblioteca de Catalunya
BRABLB: Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona
C: Conseller
Cap: Capítol
CARAVYC: Cortes de los antiguos reinos de Aragón, Valencia y Cat.
CC: Quarter de Cap Corral
CODOIN: Colección de Documentos inéditos del Archivo de la C.A.
CYADC: Constitucions y altres drets de Cathalunya (1704)
EHDAP: Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols.
EUC: Estudis Universitaris Catalans
f: Foli
FM: Quarter de Framenors
LP: Llibre dels Privilegis de Cervera
M: Quarter de Montseré
MC: Miscel·lània Cerverina
MR: Mestre Racional (ACA)
P: Paer
P: Quarter de la Plaça
Ph: Prohom
Reg Can: Registres de Cancilleria (ACA)
RJC: Revista Jurídica de Catalunya
RP: Reial Patrimoni (ACA)

PRIMERA PART: EL MARC ECONOMIC I SOCIAL

I. POBLACIO, RECURSOS I URBANISME

1. EL MEDI FÍSIC: RECURSOS NATURALS: (1)

La Segarra forma una unitat geogràfica que s'estén damunt un altiplà amb dos vessants, un directament vers la mar (a través de les conques de l'Ancià, el Gaià, el Francolí i el Llobregat) i l'altra vers la conca del Segre i l'Ebre. Constitueix una mena d'espineda dorsal coneguda amb el nom d'Altiplà Central que divideix la Catalunya marítima de la gran Depressió Central Catalana (en l'eix est-oest), i les terres dels Pirineus i els Pre-pirineus de les terres de la Depressió de l'Ebre (en l'eix nord-sud). Aquesta situació ha donat a aquestes terres una unitat ben peculiar i diferenciada del seu entorn i, en certa manera, bastant homogènia, almenys respecte dels seus contorns. Aquesta carena o espineda que forma la comarca és orientada en el sentit nord-est - sud-oest.

No és arriscat d'afirmar que el paisatge geomorfològic segarrenc és el resultat d'una forta sedimentació transformada per l'efecte erosiu de les aigües i del clima, i que els moviments orogènics són d'escassa importància a l'hora d'explicar l'existència d'aquest altiplà que constitueix la columna dorsal de la Segarra. De fet l'elevació de les terres segarrenques s'explica més per l'erosió diferencial existent entre el seu vessant oriental (molt més forta) i l'occidental (molt més dèbil). Els moviments orogènics començats ja en el període eocè, i que més tard acabarien elevant això que avui coneixem com a Pirineus i Pre-Pirineus, van fer que les terres de la comarca s'elevessin també i que, de terres receptores d'aigües, passessin

---

¹ Atès el caràcter merament introductori d'aquest epígraf, i donat que no és en absolut el centre de la nostra investigació, hem optat per reproduir textualment alguns fragments del treball de Josep POMES sobre la geografia de la Segarra ([Josep POMES:] "La Segarra" (els aspectes de geografia que comprén aquesta veu dins de.) Gran Geografia Comarcal de Catalunya IX (Barcelona, 1983), 18-22). Com a bibliografia específica pel tema, hom pot consultar, entre d'altres, Valentin MASACHS ALAVEDRA: "Observaciones geomorfológicas en la Segarra", Llerda 4 (Lleida, 1945), 139-151; Jaume CALVET: Contribución al conocimiento geomorfológico de la depresión central, Tesis doctoral inédita, Facultat de Geologia de la U.B. (Barcelona, 1977); INSTITUTO GEOLOGICO Y MINERO DE ESPAÑA: Mapa geológico de España, Explicación de la hoja núm. 390, Cervera (Madrid, 1944).

a ser terres emissores d'aigua, amb la qual cosa es frenà el fenomen sedimentari anterior i s'inicià el procés erosiu que encara avui continua, però amb menys força (a causa de la feblesa de la seva xarxa hidrogràfica i de l'escassetat de precipitacions). Això succeí a la fi del període oligocè i al principi del quaternari, moment en què els rius segarrencs van quedar orientats en la direcció de la conca del Segre (pendent vers l'oest característic del vessant occidental de la Segarra) i en la part oriental foren engolits per la conca del Llobregat.

Els únics accidents geogràfics segarrencs producte de moviments orogènics són: la serra de Montclar (489 m), la serra d'Almenara (459 m) i la plana de Guissona o l'anticlinal de Guissona-Sant Guim de la Plana -tots aquests accidents citats fins ací tenen la direcció est - nord-est i oest - sud-oest, respectivament-: la serra de Pinós (931 m) i la serra de Boixadors (848 m). Aquests són pràcticament els únics elements geogràfics d'origen tectònic, la resta del relleu és només producte de l'erosió que ha fet que des de la banda de la Mediterrània sembli més elevada la Segarra que des de la banda de ponent, per raó de la més gran força erosiva de la conca mediterrània. Això ha fet que moltes vegades hom veïés la Segarra com una serra, quan, com hem vist, és incert.

La composició estructural del terreny ha donat un aspecte morfològic a la Segarra caracteritzat per la seva homogeneïtat respecte als relleus circumdants i la seva heterogeneïtat interior, puix que la comarca té un aspecte bastant trencat i en què les extensions de terreny pla són més aviat minses i hi abunden, en canvi, els turons i les elevacions muntanyoses voltades de petites valls excavades els nus o rierols que abocaven les aigües cap al fons de les elevacions ja anomenades.

Globalment, i fent-ne un resum, la Segarra ocupa una gran part de l'Altiplà Central Català, limitat per la banda de migdia per la serra del Tallat, la tossa de Montclar i la serra de Brufaganya -que la separen del Camp de Tarragona-; per la banda de llevant fan de límit la dita serra de Brufaganya i les de Queralt i el Pany; pel nord els estreps de la serra de Pinós, i a ponent els petits serrats que baixen fins a desaparèixer vers la zona de la Ribera de Sió i el Pla d'Urgell.

Els recursos naturals del terreny són més aviat minsos i només podem destacar els jaciments de margues calcànies grises de la vall del nu d'Ondara, Ivorra etc (explotades fins fa molt poc temps per a l'obtenció de ciments); El guix hi abunda, però no es pot aprofitar industrialment. La pedra calcària de qualitat també hi és present i ha estat explotada en pedreres des d'èpoques molt antigues; entre aquestes hom pot citar, per la seva importància, les de Pomar i Sant Ramon de Portell. Les

argiles roges han estat explotades per la fabricació d'obra cuita.

Els altres recursos naturals de la Segarra són l'aigua, que ja veurem després com hi és d'escassa, i el sòl que, malgrat la seva poca profunditat (uns 2,50 m) i riquesa, ha estat i és explotat fins quasi bé al màxim de les seves possibilitats agrícoles racionals i modernes.

La xarxa hidrogràfica és poc important i es basa fonamentalment en quatre petits rius: el Riu Corb, d'Ondara, el Sió i el Llobregós, el cabal dels quals és molt escàs i a vegades fins inexistent en certes èpoques de l'any, per la qual cosa fins i tot se'ns fa estany d'anomenar-los rius i els seus mateixos riberencs els han donat altres noms menys aparatosos: torrent, reguer, etc., noms que s'apliquen al riu d'Ondara que passa per Cervera i el Talladell, respectivament.

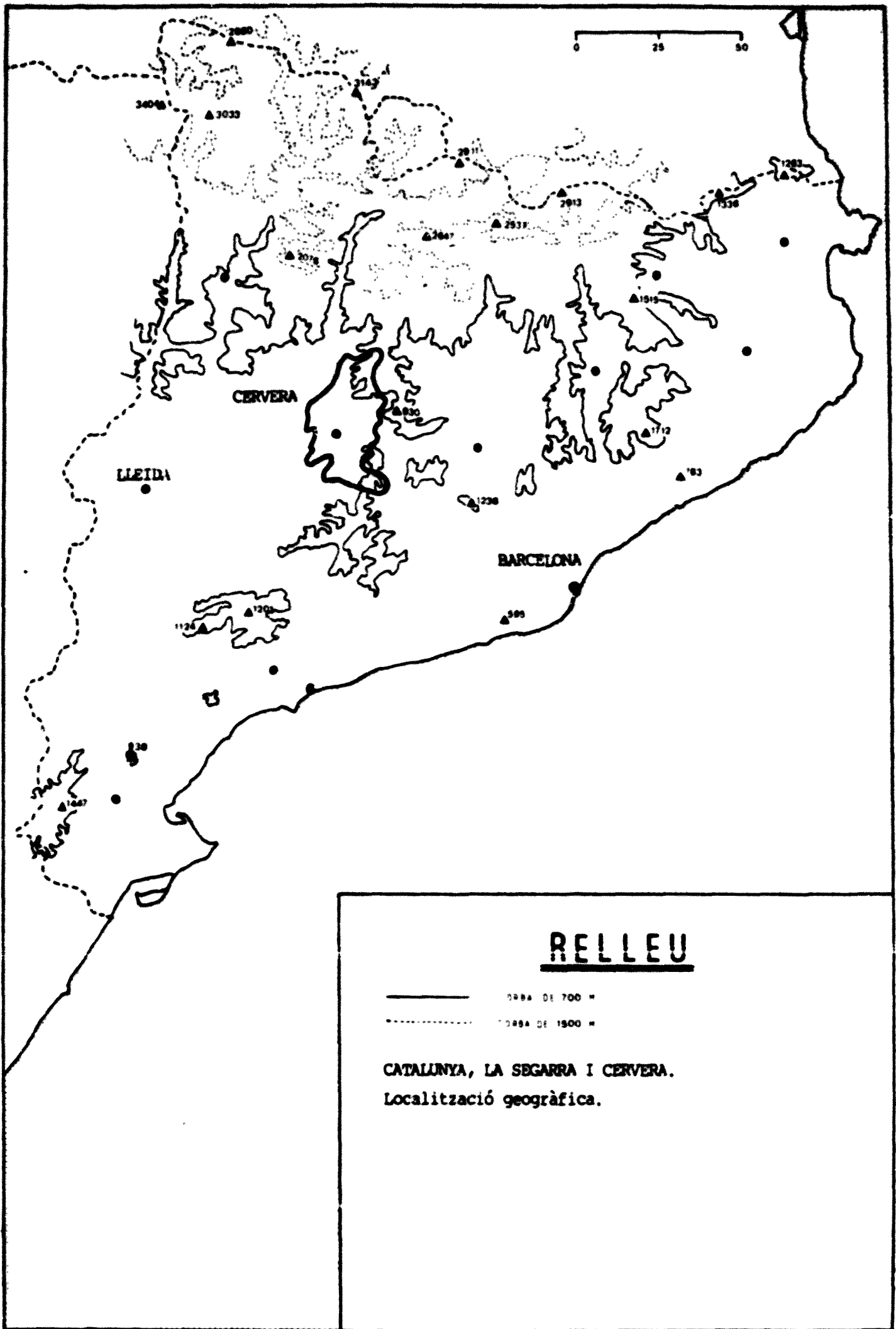
De tota manera la seva importància dins la comarca ha estat prou gran en la configuració del relleu, i han excavat amples valls i torrenteres, en les vessants muntanyoses, que han ajudat a configurar l'actual paisatge segarrenc. Cal no oblidar que les aigües de pluja produïen l'esmentada excavació de torrenteres en les vessants muntanyoses per tal com la composició del terreny n'impedia quasi bé la filtració. Aquestes aigües arribaven fins a les valls dels rius, que trobaven presa fàcil per a la seva acció erosiva en l'escàs sòl quaternari que recobreix la formació oligocènica de la comarca i aconseguïen en alguns llocs de fer aparèixer formacions geològiques anteriors en plena superfície. Endemés el cabal d'aquests rius era força més important en segles passats que en l'actualitat. I no menystinguem tampoc el seu paper bàsic al llarg de la història en l'assentament humà.

A part d'aquests quatre rius cal afegir els seus afluents principals: les rases dels Hostals, de Briançó, dels Monells, dels Argullols, de Montpaó, el Torrent Salat i el Cercavins en el cas del riu d'Ondara; la nera de Saladern i de Boixerons en el Riu Corb; el torrent de Freixenet en el Sió i els ja dits pel que fa al Llobregós. Afluents que encara han vist disminuir més el seu cabal que els rius, i ja ho diem tot! Poca cosa més, a part el que ja s'ha esmentat, es pot destacar en l'aspecte fluvial. Si de cas, es poden citar els torrents i torrenteres de Fullella, de l'Espluga Calba i de Vinaixa, que van a la Riera Brugosa (Conca de Barberà); la nera de Rajadell, afluent del Cardener, i les rieres de Copons, de Tous, de Montmaneu, de Porquerisses, d'Argençola i de Cianana, totes, però, de la Segarra administrativa, que van a parar a l'Anoia. Amb tot hom ha de citar la relativa abundor d'aigües minerals, tot i que avui moltes d'elles es troben gairebé esgotades; així, cal ressenyar que a Ivorra i Calaf hi ha aigües sulfuroses, bicarbonades, càlciques

i litiuques a Recallsura, clorurades, sòdiques i sulfatades a Vallfogona de Riucorb (famos pel seu balneari).

Respecte el clima, situada la Segarra en el vessant occidental, interior, de l'Altiplà Central de Catalunya, les masses d'aire que hi arriben o bé són vents que han travessat centenars de quilòmetres de les planes àrides de l'Ebre mitjà, o bé tenen caràcter d'aire descendent. Es ben sabut que l'aire que baixa s'escalfa i perd humitat relativa. Això explica que el clima de la Segarra sigui continental i sec, força més sec, per exemple, que el del vessant de l'Anoia, on l'aire que ve de la Mediterrània és ascendent.

La vegetació és totalment de tipus calcari. La Segarra té una vegetació que es correspon, en general, amb la de les terres ibèriques interiors, amb domini dels carrascars. La semblança del seu paisatge amb el dels altiplans de Castella, que alguna vegada s'ha comentat, té realment una base biogeogràfica autèntica. Els vegetals estèpics d'afinitat ibèrica i nord-africana, freqüents a la baixa Segarra occidental, desapareixen ràpidament quan ascendim cap a les terres altes de l'est. Esmentem com a característic en aquest sentit el matollar gris de botja pudent (*Artemisia herba-alba*) i siscall.

RELLEU

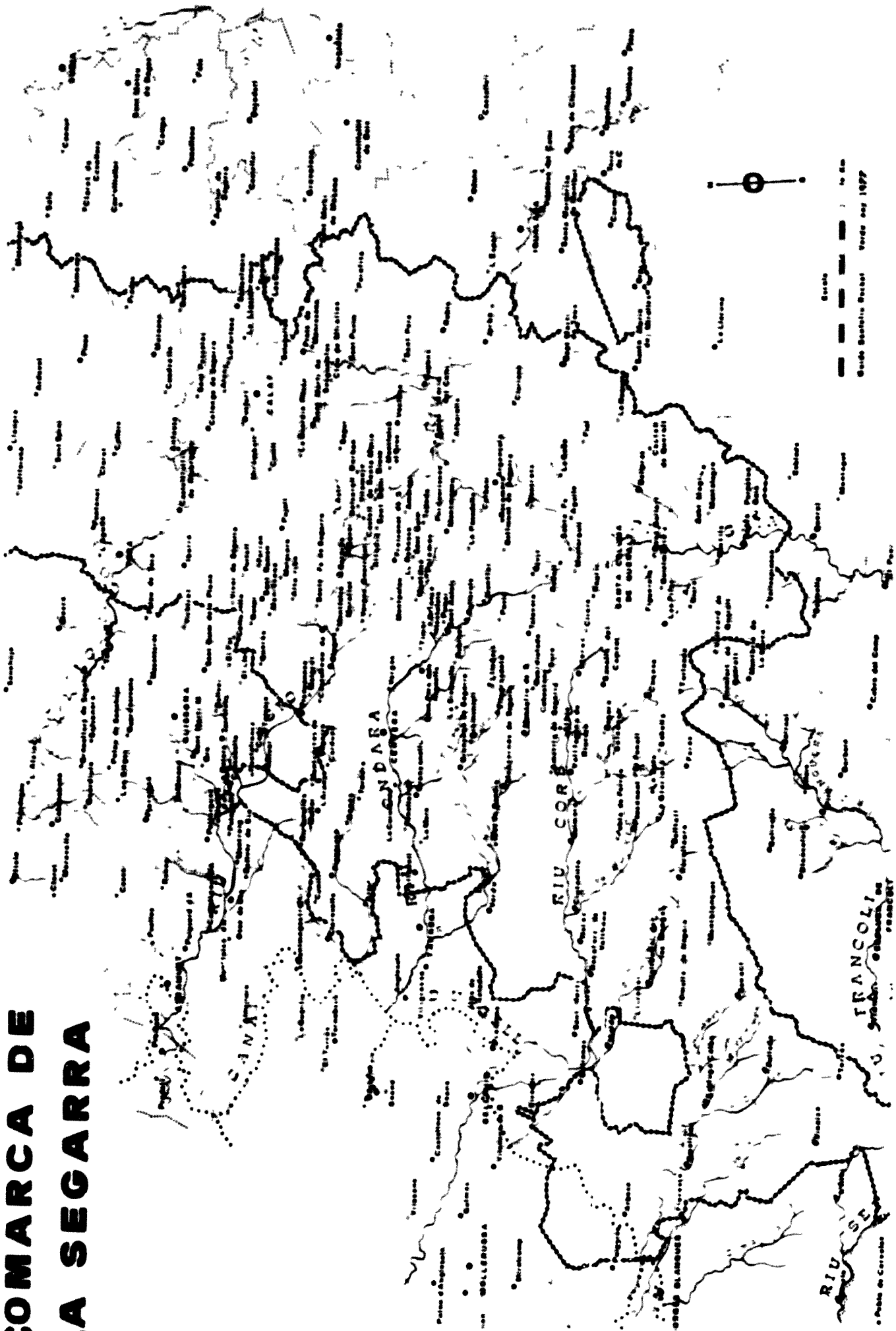
- 0984 DE 700 M
- ..... 0984 DE 1500 M

CATALUNYA, LA SEGARRA I CERVERA.
Localització geogràfica.

COMARCA DE LA SEGARRA

2. EL MEDI HUMÀ: RECURSOS HUMANS

2.1. Recursos humans i demografia

Després de l'estudi dels recursos naturals d'una regió, abordar la capacitat demogràfica d'una comunitat és imprescindible per copsar el potencial d'una vila: les relacions exteriors, tant amb el territori pròxim com amb el més llunyà, i les mateixes relacions socials internes, vanaran en funció del número d'individus del lloc. També es modificarà, òbviament, la capacitat d'incidir en el medi físic circumdant. La producció, el comerç, la manufactura i les relacions econòmiques en general, alhora que satisfan les necessitats d'una comunitat, també incideixen en el seu desenvolupament.

Però si tot això atany l'estructura i la vida de Cervera, no és menys cert que el pes demogràfic de la vila abonarà la seva importància en el context del Principat. Quin paper juga Cervera dins el territori català, i quines conseqüències ha de comportar, són aspectes que no podem eludir.

Amb aquest epígraf intentem de centrar el marc humà més general en el qual es desenvolupa la vida dels individus i llurs institucions. De no fer-ho així, no tindria prou sentit l'estudi entre els individus ni els seus resultats és imprescindible, doncs, emmarcar tota la investigació, en unes coordenades, una de les quals és la demogràfica.

D'altra banda, no perdrem de vista un horitzó més llunyà: cal confirmar, o en tot cas esmenar, la tesi del descens demogràfic a la Corona d'Aragó a partir de mitjan s.XIV. Cervera com a vila de terra endins, amb una dinàmica potser diferent a les ciutats del litoral, pot prendre's com a prototipus de ciutat interior.

Hom accepta que la població de l'occident medieval no va parar de créixer des de finals del s. X fins mitjan s. XIII, moment en el qual sembla deturar-se la tendència. Després d'un període d'estacament anterior al temps de les pestes, es va iniciar un retrocés demogràfic a partir de la Peste Negra de 1348. Moment d'intensa inestabilitat, amb breus intents de recuperació, però amb pèrdues de població absolutes importants (2).

---

² Carlo M. CIPOLLA: Historia econòmica de la població mundial (1962; traducció castellana, Barcelona 3^aed. 1982). Són igualment importants els treballs d'Yves RENOARD recollits a

Abans d'entrar en els motius de l'esfondrament -causes exògenes, causes endògenes-, intentem de constatar, com déiem, si aquest moviment es donà també a l'interior, i més en concret a Cervera (3).

2.2. Panorama general

L'evolució demogràfica del Principat a l'edat mitjana compta amb dos estudiosos que són un punt de referència obligat. Tant Josep IGLESIES com PONS GURI, a més de tractar els fogatges del s. XIV, s'han fet ressó de les dificultats del tema.

Efectivament, problemes de datació, de confecció i d'interpretació, fan que ens prenguem la informació que ofereixen els fogatges amb un relatiu recel.

Sense entrar en els prolegòmens dels fogatges conservats a l'ACA, sembla que s'ha arribat a un cert consens en llur classificació. Així, el fogatge més antic fóra el publicat per J.M. PONS GURI datat el 1358; el seguiria el confeccionat per manament de les Corts de Cervera (1359) i de Tortosa (1365) i que IGLESIES situa el 1365-1370, i no el 1376 com es creia fins ara. El tercer recompte és de 1378, resultat de les Corts de Barcelona de 1377-1378, i sense cap dubte possible en la datació. El darrer fogatge d'aquest segle XIV sembla el més dubtós. Atribuit a les Corts de Cervera de 1359, i publicat amb aquesta data per Próspero de BOFARULL, avui se'l considera posterior al de 1378 i amb una datació pròxima a 1381 (4)

Etudes d'histoire medievale 2 vols. (Paris, 1968): "Consequences et interet demographiques de la peste noire de 1348", I 157-164; i "L'evenement mondial le plus important du XIV siecle: la peste noire de 1348-1350", I 143-156.

³ Sobre causes endògenes i exògenes i la pol·lèmica Marx-Malthus, pot veure's David HERLIHY: "Avances recientes de la demografia histórica y de la historia de la familia" Conversaciones internacionales de Historia (Pamplona, 1985), 229-231

⁴ José IGLESIES FORT: "El fogaje de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona XXXIV, 11 (Barcelona, 1962) 249-356 (i en separata 1-110); Josep IGLESIES: "El poblament de Catalunya durant els segles XIV-XV" VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Sardenya, 1957), 247-270; Josep M^o PONS GURI:

Ja hem apuntat que les dificultats per l'estudi dels fogatges són de diferent índole (5). A més a més de la datació del document, qüestió bastant més complicada del que aparentment sembla, ens trobem amb el problema de la fiabilitat de la confecció dels fogatges, i encara en llur interpretació per part de l'historiador modern.

La consideració de la data és un element importantíssim. No és el mateix observar una minva de població generalitzada i continua des de 1358 endavant, que no apreciar una important recuperació a finals de segle. Com ja hem indicat, doncs, ens guiem segons la darrera hipòtesi de Josep IGLESIES: 1358, 1365-1370 (ex 1376), 1378, 1381 (ex 1359).

Per una altra banda, la confecció en si d'un fogatge ens fa alertar sobre les xifres que compta. Probablement en cada nova confecció de fogatges no es deuria treballar amb el mateix rigor. En el de 1358 s'insisteix que tothom pagui, i es fa especial menció -potser era un fet extraordinari- als miserables, les vidues i els pubills. Sembla ser que tenia afany d'incloure el màxim d'individus, ateses les necessitats econòmiques del moment. Ja vam dir que n'eren exclosos els clergues, cavallers, religiosos, i oficials reials. També el fogatge de les Corts de Cervera i Tortosa semblava exhaustiu. A considerar pel resultat, molt voluminós en alguns casos, no es van quedar gaire curts. A Tortosa es proposava que constés tothom en la relació: jueus, moros, benestants i miserables. Es considerava que un foc ja podia taxar-se quan aquella persona -viuues o filla- tenien els béns suficients per viure. Fins i tot calia taxar els llocs deshabitats però amb propietats d'algu i, com el fogatge de 1358, es recorda que es precis incloure-hi també els miserables, tot i que posteriorment poguessin ser redimits (el 1358 s'assenyalava que si molt calia, els majors paguessin pels menors). Segons els acords de Cervera i Tortosa, els fogajadors havien de ser prohoms de la mateixa vila nomenats per la

---

"Un fogatgement desconegut de l'any 1358" BRABLB XXX (Barcelona, 1963-1964); publicat per Pròsper de BOFARULL a CODOIN XI (Barcelona, 1856), i posteriorment a CARAVYC II, p. 55-134.

5 Sobre els problemes de la font documental, pot veure's J. CARRASCO PEREZ: La població de Navarra en el segle XIV (Pamplona, 1973); R. MOLS: Introduction a la demographie historique des villes d'Europe au XVe siècle I (Lovaina, 1954), 58. I per a un cas més pròxim al nostre, Prim BERTRAN I ROIGE: "Notes de demografia i onomàstica lleidatanes de finals de l'Edat Mitjana. El fogatge del 1491", Acta historica et archaeologica Mediaevalia 1 (Barcelona, 1980), 143-171

respectiva universitat. (6)

En canvi, a les Corts de Barcelona de 1377-1378 s'anuncia que els fogatjadors serien elegits per la Diputació del General. Semblava una mesura lògica per evitar que els mateixos delegats taxadors minvessin les xifres reals, malgrat disposar d'un millor coneixement de la terra (7). El 1378 sols es taxarien les cases habitades, comptant els caps de cada llar. A més dels moros, jueus i mendicants, també eren exclosos del fogatge aquells que per costum sempre se n'abstenien. Es fa obvi, docns, que per norma havia individus exempts de ser-hi anotats. Aquesta menor rigorositat de 1378 podria explicar -només en part- que la xifra de Tortosa esdevingués tan elevada. en aquest sentit, hom troba a faltar xifres de demografia d'abans la Peste Negra.

A aquests problemes jurídics de confecció, cal afegir-hi la picaresca del frau i la negligència dels responsables. (8)

De forma general, i sense entrar en les dificultats tècniques de cada fogatge, es constata que la població de Catalunya ha minvat d'ençà de mitjan segle XIV. Dels 104.069 focs que compta IGLESIES entre 1365 i 1370, amb una densitat de 2,97 focs/km² (9) (92.787 si comptem la Catalunya estricta) es passa a 78.114 focs i 2,1 focs/km² el 1378, per assistir a una breu recuperació als volts de 1380, on els focs del Principat arriben a 85.822 i la densitat a 2,4 focs/km². Aquest augment es veu de seguida invalidat ja que cent anys després, el 1497 la població de Catalunya havia minvat fins els 60.570 focs i la densitat sols era de 1,7 focs/km².

A nivell regional l'oscil·lació és semblant. La Vegueria de Cervera comptava no res menys que amb 7.704 focs entre 1365 i 1370, i havia baixat a 4.937 pels volts de 1380, la qual cosa suposa una pèrdua de població de l'ordre del 35%.

Si els càlculs els apliquem a la Segarra (Divisió Comarcal de 1937) la minva s'aprecia igualment. Els anys de 1365-1370 apareixen com els més poblats -o bé menys despoblats potser.

---

6 Vid CARAVYC II, 149-168.

7 "XII. Es entes empero que totes les damunt dites XX persones haien a esser elegides ara de present per la dita Cort exceptades aquelles qui hi seran per lo braç de les ciutats e viles Reials les quals haien a esser e sien elegides per lurs universitats", CARAVYC II, 156.

8 CARAVYC III, 429.

9 IGLESIES "El fogatge de 1365-1370..." (278; p. 322 a separata)

si coneguéssim dades anteriors-, amb 2.526 focs i una densitat de les més altes de Catalunya, uns 5,35 focs/km². Només pocs anys després el número absolut de focs havia baixat a 1.729, bastant més de la meitat, i la densitat a 2,6 focs/km², xifres que ja s'estabilitzarien bastant fins les darreries del s. XV, quan la Segarra comptaria amb 1.750 focs i 2,7 focs/km². En un moment intermediari, el 1380-1381 s'havia anotat una breu recuperació sense massa importància: 1.772 focs per la comarca i la mateixa densitat.

I a nivell local s'observa el mateix fenomen. El punt més alt -i amb massa diferència per creure'l exacte- correspon a 1365-1370 amb 1212 focs taxats a les Corts de Cervera, i 1057 a les de Tortosa. A partir de 1378 les xifres ja es corresponen més i el poblament de Cervera sembla establir-se a 485 focs, per baixar lleugerament a 426 el 1497 i tornar a arribar a 488 a mitjan segle XVI (10).

Hom coincideix en considerar les xifres de 1365-1370 com a excessives, ja que amb una diferència de només deu anys -i havent passat ja el suposat pitjor estrall, el de la pesta de 1349- la minva demogràfica és exorbitada: el 54% a Cervera, i el 18% a Catalunya (el 24,9% si considerem Catalunya àmplia, més enllà dels Pirineus). Aquestes diferències tan acusades que després s'estabilitzen en molt poc temps, de vegades fan dubtar de la solvència del fogatge que inicialment s'havia considerat de 1376 i que nosaltres comptem de 1365-1370. Aquest fogatjament, malgrat tot, és el que ha estat millor estudiat. Josep IGLESIES ens adverteix que, malgrat l'elevat nombre de focs que inclou, no apareixen censats ni els monestirs, ni els convents, ni pabordes, ni rectors, ja que tots els religiosos estaven exclosos del pagament que implicava incloure's en el fogatge. A mitjan segle XVI els religiosos de Catalunya -sense comptar la ciutat de Barcelona- suposaven 4.260 focs. Tampoc no trobem en el llistat els funcionaris judicials i administratius, ni les cases de militars o de nobles.

El fogatge ja mencionat de 1358 ha estat publicat per J.M. PONS GURI. Té els antecedents en el Parlament de Pere III a Lleida el 1357, i de fet no es tracta d'un fogatge sinó de l'autorització reial a les universitats per fer-se amb diners amb què finançar la guerra contra Castella. És interessant d'anotar que no pagaven sols els llocs habitats, sinó també aquells masos deshabitats que es llauraven. Havien de pagar per separat, i per tant dues vegades, aquells matrimonis que tenien terres per separat. De fet, gairebé tothom havia de pagar vídues, pubills o miserables, i si molt convenia que els "majors" ajudessin o

---

10 Prim BERTRAN I ROIGÉ: "Aspectes demogràfics i econòmics de Cervera i la seva rodalia el 1497" Miscel·lània Cerverina III (Cervera, 1985), 55-72

paguessin pels "menors", utilitzant la terminologia de l'època. Això no obstant, la defensa nacional semblava no atànyer ni el clergat regular, ni els religiosos, ni els cavallers, ni els oficials reials, però sí les minories ètnico-religioses, jueus i musulmans.

Una comparació acurada, en els casos que es possible, ens adverteix la poca similitud que va tenir aquest "fogatge" amb el que el seguia. No en va tenir notícies dels processos per frau per aquest motiu (11).

La jurisdicció dels focs és un altre aspecte de força interès en aquest tema. Segons l'anàlisi del fogatge de 1365-1370 emanat de les Corts de Cervera i de les de Tortosa, es desprèn quina és la proporció i la quantitat de focs que tenia cada una de les cinc jurisdiccions que trobem a Catalunya (12)

---

11 CARAVYC III 417.

12 Ramon d'ABADAL I DE VINYALS: "Pedro el Ceremonioso y los inicios de la decadencia política de Cataluña", pròleg de la Historia de España XIV (Madrid, 1966) dirigida per Ramon MENENDEZ PIDAL (versió catalana editada a part, Barcelona, 1972; citem per aquesta versió, p. 20). IGLESIES "El fogatge de 1365-1370..." 66.

CATALUNYA	FOGATGE 1365-1370		FOGATGE 1378	
	JURISDICCIO	FOCS Xifra absoluta aprox.	FOCS %	FOCS %
reial	32.000	31%	33%	
senyorial (13)	40.000	38%	36%	
eclesiàstica	27.000	26%	26%	
ciutadans	4.000	4%	4%	
aloers	1.000	1%	0	5 %

A més, una anàlisi més minuciosa ha demostrat a d'ABADAL que no totes les jurisdiccions gaudeixen d'un mateix tipus de focs. Fixant un límit artificial, reconeix el mateix autor de 200 focs per delimitar un nucli amb caràcter urbà, i de 500 per ser ja plenament urbà, resulta ser que la major part de nuclis urbans depenen de la jurisdicció reial, mentre que la jurisdicció de cavallers i l'eclesiàstica compta amb la majoria de centres rurals (14).

	JURISDICCIO		
	reial	senyorial	eclesiàstica
focs urbans	20.000	3.500	4.000
focs rurals	11.000	35.000	2 2 . 0 0 0

Segons les xifres de 1359, 1376 i 1378, les viles i ciutats més poblades del Principat van ser, per ordre d'importància: Barcelona, Perpinyà, Lleida, Tortosa, Girona, Tarragona, Puigcerdà, Cervera, Vic, Manresa, Vilafranca del Penedès, Montblanc, Berga i Valls (15).

13 S'ha de tenir en compte que dins la jurisdicció senyorial s'hi incloïen algunes "cases taxades" que pagaven en conjunt (vid. sobre el tema PONS GURI, Josep M.: "Un fogatge desconegut de l'any 1358", BRABLB XXX (Barcelona, 1963-1964), 323-498).

14 ABADAL Pere el Cerimoniós... 20.

15 IGLESIES I FORT, Josep: "El poblament de Catalunya durant els segles XIV-XV", 268-270.

PRINCIPALS POBLACIONS DEL PRINCIPAT
(núm. de focs)

Localitat	1359	1376	1378
Barcelona	7.651	6.668	7.655
Perpinyà	3.340	2.675	3.640
Lleida	1.213	2.234	1.213
Tortosa	991	2.700	991
Girona	952	1.590	957
Tarragona	860	1.366	860
Puigcerdà	654	933	654
Cervera	485	1.057	485

2.3. La comarca a mitjan segle XIV

Seria molt interessant de poder comptar amb dades fixes de focs per 1358, a deu anys només dels estralls de la pesta negra. Però la informació respecte les principals viles i ciutats de Catalunya fa referència només a les quantitats de diner que havien de satisfer al fisc, sense que poguem fer deduccions gens definitives. De manera que sabem allò que pagava Cervera i altres llocs de la Vegueria, i també els focs depenents de l'església en un bon grapat de llocs d'aquesta comarca. Amb aquests és amb els que podem comparar focs en el temps:

Cervera era la quarta vila del principat pel que fa a la suma més elevada a pagar al llarg d'un any. Calia replegar 70.000 ll. entre dos anys, a més dels 473.320 s. amb que contribuïa Barcelona. Junt amb Cervera, que li pertocava satisfer 41.642 s. 4d., trobem per damunt i es de pensar que també en importància demogràfica:

(Barcelona 473.320 s.)
 Perpinyà 193.495 s.
 Lleida 102.897 s.
 Girona i 83.097 s. pd.
 St. Feliu

I per sota de Cervera, encara venia

Manresa 41.326 s. 6d
 Berga 19.567 s. 4d
 Camprodon 19.396 s. 4d

De la vegueria de Cervera, i exceptuant-ne la capital, prenen relleu

Els Prats	3.125 s. anuals
Copons	1.242 s. 10d.
Pallerols	969 s. 9d.
Montmaneu i Panadella	960 s. 5d
Pujalt	867 s.
Sant Antoli	630 s.
Sedó i Ribes	604 s. 11d.
Gaver	230 s.
Guàrdia Pelosa	147 s. 3d.
Veciana	97 s. 7d.
Montcortés	73 s. 7d.
Timor	73 s. 7d.
St. Pere del Vim	73 s. 7d.
Biure i la Rubiola	55 s. 7d.

La resta dels focs dels llocs de la vegueria, que són de jurisdicció senyorial laica o eclesiàstica, resten classificats per aquest criteri i taxats en focs. Els de l'església paguen a raó de 24 s. cada foc anualment, durant dos anys i els laics a raó de 10 s. durant el mateix període (16)

---

16 PONS GURI "Un fogatge desconegut " 323-498 (Arxiu Diocesà de Girona, Còdex 23-5, Armari Arevalo de Çuaço, 2v-4v.)

LA POBLACIO DE CERVERA, LA SEGARRA, LA VEGUERIA I CATALUNYA SEGONS ELS FOGATGES CONEGUTS.

ANYS	CERVERA/CATALUNYA		/	SEGARRA/VEGUERIA COLLECTA	
	1362	1359			
1358					
1365/70 (ex 1376)	1.212* 1.057**	104.069 (2'9)	95.869 (2'6)	2.526 (5'35)	7.704*** (2'85)
1378	485		78.114 (2'1)	1.729 (2'6)	
post/1378 (ex 1359)	485		85.822 (2'4)	1.772 (2'7)	4.937
1497	449 426****		60.570 (1'7)	1.750. (2'7)	
1533	488				

NOTA

Les xifres de Catalunya pertanyen a les estimacions de Josep IGLESIES fetes els anys 1962 i 1959. Entre parèntesi assenyalarem els focs per quilòmetre quadrat segons els focs absoluts que indiquem

* segons l'estima de les Corts celebrades a Cervera

** segons l'estima de les Corts celebrades a Tortosa

*** comptabilitzant també el vescomtat de Cardona, sense ell el càlcul seria de 4.204 focs

**** segons l'estima realitzada per Prim BERTRAN ("Aspectes demogràfics i econòmics.")

El fogatge que permet un millor contrast es el de 1365-1370. Segons el buidatge d'IGLESIES, la veguena de Cervera comptava amb un 48% de focs de jurisdicció senyorial laica, molt per damunt del 18% que representava la jurisdicció reial i el 14% la de ciutadans (el 32% plegats), i el 19% de jurisdicció eclesiàstica. Per tant, la composició jurisdiccional de la veguena de Cervera no s'assemblava massa al patró del Principat. En aquests moments el predomini senyorial era clar, mentre que a la mitjana de Catalunya, tot i mantenint-se aquest predomini, apareix un cert equilibri entre el domini reial i l'eclesiàstic.

Per tant, tenim una zona altament feudalitzada, on 2/3 parts dels habitants depenen d'un senyoriu laic o eclesiàstic.

El 1378 els focs estan recollits amb tots els del bisbat de Vic, i no amb el criteri de vegueria com abans. El nostre recompte ha donat per resultat una composició jurisdiccional molt semblant a la mitjana catalana, i per tant més equilibri entre les branques. Hom pot observar la poca diferència que hi ha entre el 36% dels focs de jurisdicció senyorial laica i el 34% de focs reials.

Proporcionalment, el domini reial gairebé ha doblat la seva influència, i el domini senyorial laic ha baixat en benefici de l'eclesiàstic. També s'observa una minva dels focs pertanyents a ciutadans.

El darrer fogatge, dels volts de 1381, manté una línia semblant al de 1378, amb alguna oscil·lació poc significativa. Un augment del domini senyorial laic en perjudici del reial. De totes maneres, un període de 20 anys (1358-1378/1381) és insuficient per observar gran canvis en les àrees de domini. (17)

Del llistat que reproduïm amb el número de focs de tots els llocs que contempnen els quatre fogatges, observem la dispersió enorme de la població. La població de la Segarra està molt disseminada per la terra i amb molts centres basant' petits.

IGLESIES considera el límit dels 500 focs per classificar un nucli d'urbà. D'aquesta categoria només trobem Cervera en tota la veguera. Segons el mateix autor, només un 20% dels focs pertanyen a àrees urbanes, mentre el 80% restant de la població habita centres rurals. Si bé generalment el caràcter rural s'accentua més a la Catalunya Vella i la Catalunya Nova apareix amb la població més concentrada; en el nostre cas podem parlar d'una zona de transició. Es ben conegut que la Segarra havia estat terra de marca entre domini cristià i sarraí en temps de la conquesta. Aquest caràcter fronterer va restar palpable en el tipus de poblament, a cavall entre la concentració i la dispersió en masos.

Observem per un moment quins són els centres habitats

---

17 Amb tot, el quadre tot fora de l'adscripció jurídica dels focs de la comarca de Cervera només pot ser indicatiu. Tenim 119 mencions de llocs diferents el 1365-1370, només 86 mencions el 1378, i 139 pels volts de 1381. Aquesta falta d'uniformitat podria fer variar els resultats i les conclusions. El número absolut de focs tampoc no es correspon amb la taula de població i densitat ja que s'efectua amb paràmetres diferents. Ho incloem com a guia indicativa.

més poblats a la nostra vegueria, quina ha estat la seva localització, i la jurisdicció d'aquests principals nuclis (18).

CONCENTRACIO DE LA POBLACIO A LA VEGUERIA DE CERVERA

Any 1358		
Lloc	Focs	Jurisdicció
Cervera	?	reial
Verdú	201	ecles
Vallfogona	97	ecles
Granyena	76	ecles
Guàrdia dels Prats	60	ecles
Guardia-Lada	56	ecles
Rubinat	40	senyorial

Any 1365/1370		
Lloc	Focs	Jurisdicció
Cervera	1.057	reial
Sanahuja	200	ecles
Santa Coloma Q	145	senyorial
Guissona	134	ecles
Torà-Vicfred	111	senyorial
Els Prats i Manresana	104	reial
Forès	101	senyorial
Pujalt	70	ecles
Copons	54	reial
Queralt	43	senyorial

---

¹⁸ Ens adonem, sense conèixer el motiu, que Guàrdia dels Prats, Guàrdia-Lada i Rubinat, només apareixen al fogatge de 1358; Verdú i Vallfogona tornen a constar a més de 1358, al de 1378; i Granyena el 1378 i 1381